

שפת השביעית

על השמיטה בתורות בעל "שפת-אמת"¹

משנת השביעית מגובשת אצל בעל שפ"א בדבריו על פרשת בהר². אמנם בלקוטי שפ"א³ וכן בפי וילך תרמ"ב (שהיתה שנת השמיטה) הוזכרו עניני שמיטה, אולם עיקרם של הנושאים נדונו בשבתות פ' בהר.

1. ר' יהודה ליב אלטר נולד בשנת תר"ז. החל לנהוג אדמו"רות, לדרוש בד"ת ולכתבן (בספר שנקרא לאחר פטירתו "שפת אמת". ראה הקדמת בניו בראש ספר בראשית) בשנת תרל"א. נפטר תרס"ה. על תולדותיו ראה בסדרת "מגדולי החסידות" ספר ב' מאת הרב א.י. ברומברג, מהדורה שלישית תשט"ז ושם ביבלוגרפיה. הי"שבט ליהודה" דברי הספד על בעל שפ"א מאת ר' ישראל אראטין, ב"ב תשכ"ז. (ושם הספדו של בעל "דמשק אליעזר", וכן שם "פתקה חסידיית" מחסיד שנסע לבעל שפ"א למעלה ממאה פעמים במשך ל"ה שנות הנהגתו). וראה עוד בספר היובל ל'. תשבי, תשמ"ו עמ' 623 הערה 13. ובספרו של הרב ש. אלברג "ורשה של מעלה", עמ' קצ"ח, על עריכת "שפת אמת".

על הגותו ראה: גלות וגאולה בחסידות גור, י. יעקבסון, "דעת" כתב עת לפלוסופיה יהודית חוברת 2-3, תשל"ח. אמת ואמונה בחסידות גור, י. יעקבסון, ספר היובל ל'. תשבי, תשמ"ו. הנקודה הפנימית אצל אדמו"רי גור ואלכסנדר כבואה לכושר הסתגלותם לתמורות העיתים, מ. פייקאז', שם.

אכן על דרכו ושיטתו בהלכה לא נכתב עדיין מאומה (אמנם ראה ברומברג שם פ"ב) וכן לא נבדקו נקודות הפגישה בין גישתו בהלכה ומשנתו בהגות ובמחשבה, במיוחד בקטעי האגדה שנתפרשו בספריו ההלכתיים. חלק גדול מיצירתו בהלכה, חידושי על השי"ס ושו"ת נקבר בגטו וורשה.

2. למעט את השנים תרל"א, תרל"ג, תרנ"ד, תרנ"ו, תרס"ב (בהן לא רשם ד"ת) תרל"ד (לא דן בעניני שמיטה "נשכח ממני השאר") תרמ"ב (לא עסק בענין שמיטה, למרות היותה שנת השמיטה) הרי בשאר עשרים ושבע השנים דן בעניני שמיטה. (על המיוחד בשנת תרס"ד ראה להלן שם בהערה 1. יש שעסקו רק בנושא אחד מעניני השביעית (לדוגמא: שנת תרל"ה) ויש שבשנה אחת עסק בשתיים-שלוש בחינות של השמיטה (תרמ"ח. תרנ"ג).

3. נכתבו ברובם "בימי נעוריי" בשנים תרכ"ו-תרל"ל. (בשנת תרכ"ו נפטר זקנו בעל חידושי הר"ים). יצאו לאור בשנים תרצ"ד, תרצ"ו. במהדורות הצלום האחרונות של שפ"א נספחו הלקוטים בסוף הספר. כבר עמדו ע"כ "נבוני הדבר כי הרעיונות המובעים בלקוטים הם תשתית ל"שפת-אמת" אשר בו "שכל את ידיו" לבטא את רעיונותיו הקדושים בדרך השוה לכל נפש". (הקדמת "אוצר מכתבים ומאמרים מבעל "שפת-אמת", תשמ"ו). אכן ההשוואה בין הנוסחה הראשונית, התמציתית, זו שבה פתח בשנות הבחרות, לבין פתוחו של הרעיון שהתגלגל והלך בעשרות שנות אדמו"רותו תניב מן הסתם מסקנות מאלפות. דבר זה אמור במיוחד ביחס

כתיבתם של דברי התורה היתה כנראה לאחר אמירתם⁴. נסוחם קצר, חותך, רומז ומקביל לצורת האמירה בע"פ האופיינית למורשת קוצק⁵. הנסוח התמציתי הוא שאיפשר לקפל בדברים כמה רבדי משמעויות ואף להעלים יסודות בתורת הנסתר המובנים רק ליודעי ח"ן. צורת התבטאות זו מחייבת עיון מדוקדק כדי לעמוד על כונת הדברים. מכאן הצורך לפרש פרוש רחב את דברי תורתו הכתובים בסגנון המתקרב לקצרנות. אמנם בהקדמת "אוצר מכתבים ומאמרים מבעל שפי"א" מסופר על גאון ומקובל מיקירי ירושלים שבקש לכתוב פרוש על השפי"א לבאר את הטמון בו מסודות הקבלה. בקש אותו גאון וצדיק את הסכמתו של בנו האדמו"ר בעל "אמרי אמת" ולא הסכים באמרו "אבא ז"ל כתב את ספרו כדי שכל יהודי יוכל להבין בו כדרכו". ברם כדי שכל יהודי יוכל להבין בדברים נראה שיש צורך ללוות את גוף המאמרים בהערות, במראי-מקומות וכיוצא באלה. אכן במה שמתייחס למקורות הגותו הרי שהקושי הוא מיוחד במינו. דוגמת הדבר במכתב שכתב הראי"ה קוק⁶ על האדמו"ר מסוכטשוב בעל "אבני נזר", בו אובחנה יחידותו של האדמו"ר הקרוב קרבת משפחה וקרבת רוח ואסכולה לבעל שפי"א⁷. "גבורי כח הגאונים האדירים, אשר זכו להעמיד דבריהם מתוך נהרות חכמת לבבם הקדושה בבחינת נהרא מכיפיה מיבריך וכו' עולה רקיעי החכמה ויורד תהומותיה בחוסן כח נשמתו הקדושה חלק אלוקי ממרומים אשר זכה לו. ודבריו נובעים כפרץ מים כבירים, הנם בנויים על אשיות שכלו הטהור, הקדוש והמבהיק. אמנם וכו' ע"פ רוחו הכביר להיות דולה מים מבארות עמוקים וכו' מ"מ אע"פ שהכל

ליסודות קבליים המופיעים ב"לקוטים" והועלמו והוסתרו בתורותיו שנאמרו בפומבי בתקופת הנהגתו עדה. על פתח בד"ת כתב בשפי"א פי' דברים תרנ"ב: בכל הגדולים שבישראל שיש להם כח לפתוח בתורה כמ"ש ר"ש פתח. ר"א פתח. והשוה פ"צ שמות 190. תקנת השבין 101. "כתלנו" די' עמ' 11. אופיינית ביותר העובדה שבפתח בו נכנס בעל שפי"א לעניני הפרשה ובו דרש בראשית דרכו, בו בפתח חזר ונכנס כמעט מדי שנה, כך במשך עשרות שנים, ובו העמיק ומשמש ומצא טעם חדש מדי פעם. והשוה תופעה דומה אצל נכדו בעל "בית-ישראל".

4. ראה פי' בהר תרל"ב: בקצור כי שכחתי. תרל"ד: נשכח ממני השאר. סוכות תרל"ד: איני זוכר כסדר. תר"מ: עירבוב דברים שלא כסדר. פקודי תרל"ט: נשכח ממני רק המעט אשר נזכרתי. פרה תר"מ: בקיצור גדול. פי' פנחס תרל"ב: שכחתי. פסח תרל"א: איני זוכר כראוי ואולי נתוסף.

5. השוה "שם משמואל" ויקהל עמ' רפ"ה, על דבורים ברמז לבני-הבית המקורבים.

6. המכתב נושא תאריך מראשית שנת תרצ"ה והיה מיועד לבטאון "בית אברהם" של ישיבת סוכטשוב. הופעת החוברת נתעכבה עד לתשרי תרצ"ו. המכתב חזר ונדפס ב"מאמרי הראיה" ח"א עמ' 203 ו"באבירי הרועים" עמ' שע"ט.

7. ראה ברומברג "שפת אמת" עמ' קכ"א. "אבירי הרועים" עמ' קי"י.

מיוסד על דברי הראשונים עמודי ההוראה, ניכרת היא גבורתו המיוחדת של המחדש המקורי. באמת לא אמר דבר שלא שמע מפי רבו, ותורתו היתה תורה שלמה שיש לה בית אב, ומי"מ היתה כולה מחודשת ע"י גבורת שכלו הקדוש⁸.

הדגשת מושגי המקוריות מקרבת אותנו לאיבחון תורתו של בעל שפ"א, השואב בצורה מקורית מן המקור. מושג זה, מקורי, משמש בשתי הוראות. מחד הוא אמור על מי שמשתמש במקורות שקדמו לו, על מי שמחובר לשורשים. מאידך יאמר מקורי על המחדש, הסולל מהלך עצמאי, הכובש דרך חדשה. הרכבתם של שתי הוראות אלו היא בחינתו של תלמיד ותיק המחדש בתורת סיני⁹.

מכאן אף הסברה של התופעה המפליאה: דרישת פסוקים. לצידה של תורת חכמי הדורות הסמוכים¹⁰, בהמשך להעמקה בפרשנותו של רש"י¹¹ ובנוסף לעיון בדברי חז"ל, בזוהר ובמדרש¹² מצויה בתורתו גישה כאילו ישירה לפסוקי התורה והוא נותן להם פנים חדשות¹³.

אכן כדי לעמוד על עומק הגותו לכל היקפה צריך לסקור את כל דבריו בנושא הנידון, בחינת ד"ת העניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. מכאן תופעת הלקט של משנתו¹⁴. ברם, בנושא דידן המלאכה ערוכה לפנינו: משנתו בענייני שנת השבע נתונה במסגרת תורותיו על פ' בהר. מתוך

8. וע"ע "אבני-זור", אבן-העזר, קידושין קכ"ב, על עיון בדבריו כמו בדברי הראשונים. "אבירי הרועים" עמ' קי"ב.

9. ראה במאמרו של י. וולפסברג: איש המקוריות, "אזכרה" א' עמ' רל"ט.

10. בעל "אור החיים", בשפ"א פ' בהר תרמ"ח, שפ"א דברים עמ' ו'. שפ"א ויקרא 64: "בספר קול שמחה וכו' ויש להוסיף על דבריו. שפ"א שלח תרנ"ב: בס' זאת זכרון. שפ"א שבועות תרמ"ז: ואיתא – והוא ב"לקוטי תורה" אמור לז' ע"ב. שפ"א פסח תרל"א: בעל "התניא" בסדרו. שפ"א ויקרא 68: לקוטי תורה. שפ"א בהר תרל"ז: נועם אלימלך.

11. סוגיה זו, פרשנותו של בעל שפ"א לפירש"י על התורה, מזיקה עיון בפני עצמה. ראה לדוגמא רש"י שמות ט"ו א' "עלה בלבו שישיר וכן עשה" ובשפ"א בשלח תרל"א: ומאי קמ"ל, ודאי כששר היה מקודם רצון לשיר. רש"י בראשית כ" א': ויתן לך, יתן ויחזור ויתן, ובשפ"א תולדות תרל"א: ואין מובן.

12. מתוך ספרו העיקרי באגדה ובהגות, שפ"א על התורה, נערכו כמה וכמה ליקוטים, ראה להלן הערה 14. עדיין לא לוקטו דברי המדרש (רבה ותנחומא) שנתפרשו על-ידו. עריכתם של אלה, במיוחד בהתייחס לפרשנות המקובלת, תחשוף את מקוריותו והעמקתו של בעל שפ"א בהבנת הגנוז בדרשות חז"ל.

13. ראה ברומברג פ"א. לדוגמא: שפ"א צו תרמ"ח והשוה רד"צ הופמן ויקרא ח"א עמ' קנ"ט.

14. על המגילות, על מסכת אבות (חלק מתוך כ"י) תהילים (חלק מתוך כ"י) על אלול ור"ה. על סודר התפילה.

כשלושים קטעים העוסקים בענייני שמיטה באים להלן ט"ז קטעים המלווים בהערות, בהשלמות ובהשוואות¹⁵. במספר פתחים נכנס בעל שפ"א לעולמה של השביעית, מהם מיוחדים דוקא למשנתו ההגותית בענייני שמיטה, ומהם כלליים ומשותפים לנושאים הרבה, אלא שהוא נתנם ענין לערכי שבת השנים וכדרכו שייכם אף לערכי שבת שבימים¹⁶. הקטעים הבאים להלן סובבים על ענייני האחדות, מעלתה של א"י, המשותף בין שמיטה ובין סיני, בחינות בן ועבד¹⁷, נס וטבע ביחס לקיום השמיטה¹⁸, ערכי העדות¹⁹.

הדגשת אחדות ישראל היא מיסודי מחשבת החסידות²⁰ וקבלה מעמד מיוחד בתורת בעל שפ"א. "מצד הנפש כל הנפשות יש להם שורש אחד ולכן

15. השפעתו על המחשבה בת זמננו, הן בחוג משפחתו והן בחוגים רחבים יותר. לא נחקרה עדיין. כך אצל בנו האדמו"ר בעל "אמרי-אמת" שרובי תורתו שבכתב נקברו בגטו וורשה, וכך אצל נכדו בעל "בית-ישראל". בשני המקרים ההשפעה היא מוחלטת, לא רק בהמשכת קווי מחשבתו ובפרשנות לה, אלא אף בצורה החיצונית של הסדור והדפוס לרבות אי-ציון המקורות. (גם אם דבר זה נעשה בעת הבאת הספר "בית-ישראל" לדפוס, הרי שהם נשארו בגניזה). דבר השפעת השפ"א על הרב קוק צויין בכמה מקומות. ראה "עולת ראייה" ח"ב עמ' תצ"ו. "אזכרה" ח"א עמ' קע"א במאמרו של רא"ם ליפשיץ (נכנס לכתביו ח"ב). "הצופה" ג' אלול תשט"ז. "סיני" אלול תשכ"ו = קובץ הראיה עמ' קנ"ח. "האיש נגד הזרם" עמ' קצ"ג. "מועדי ראייה" עמ' יא"י יב'. עייט. על עיונו של הרב דסלר בספרי שפ"א למדנו מ"מכתב מאליהו" ח"ב עמ' 231 ושם אף המשיך את קו המחשבה. וראה "בלב אליהו" "חכמה ומוסר" עמ' 12 על פגישת ר' אליהו לופיאן עם האדמו"ר בעל שפ"א. ועיי' שפ"א ויקרא ראש עמ' ל"א והשוה "כנסת יחזקאל" עמ' רט"ז.

16. בדברי התורה של שפ"א הבנויים קטעים-קטעים (לעומת "מערכה" מורכבת ומתפתלת כדוגמת מאמריו של ר' צדוק בספרים שנכתבו על-ידו (ראה "סיני" אדר תשי"ד. "ראשית" תשכ"ב). יש קו מחשבה אחד, יסודי, המשתלשל והולך. אלא שמחוט שני זה מתפשטים והולכים נושאי-משנה, רמיזות, התייחסויות והתענפויות ליסודות נוספים. פטישו המכה בסלע הרעיון מפוצץ ומתיז רסיסי רעיונות ההולכים ומתרחבים. ממהלך המחשבה הבסיסי יוצאים "רווחי-משנה" שהעלה בעל שפ"א אגב כתיבתו. יש שהם "רווחים" גלויים הכלולים בכלל דבריו, ויש שהם מגרים ומעוררים את החשיבה הממשיכה ויוצרת. ועדיין התמיהה עומדת: האם יצירה זו, גם היא עלתה במחשבתו שלו, או שעניינה הוא אצל הבאים מכוחו ומכח-כוחו. שפ"א פ' בהר תרנ"ז. תר"ס ועיי' שו"ב, מפתח: בן ועבד.

18. שפ"א פ' בהר תרל"ז.

19. הן זו של השבת והן זו של השמיטה. ראה שפ"א תרל"ה להלן הערה 19. ועיי' שפ"א פ' בהר תרנ"ז. תרס"א.

20. ראה לדוגמא בלקט "אורות ישמח ישראל" מתוך תורתו של האדמו"ר מאלכסנדר עמ' ל"ח-מ"ה. "אשד"ת ח"ז פ"ט. ח"ט עמ' רס"א-רע"ח. והשוה "אורות", "אורות ישראל" פ"ג.

בהר סיני נעשו בניי אחדות אחד²¹. יסוד זה מקבל משמעות יחודית ביחס לשמיטה²². קיומה המלא והמושלם של מצות השמיטה יתכן רק בשבת כל ישראל על אדמתם. "כל יושביה עליה"²³ הוא מהביטויים הנמרצים של אחדות ישראל בארצם. אחדות זו מתגלית בכמה רבדים. במובן הראשוני – שוויון כלכלי, הכל אוכלים מן ההפקר, "יד עניים ועשירים שוה בשמיטה"²⁴. אמנם אף בשאר שנות העבודה נשאר רעיון השמיטה במרכז. זוהי משמעות מנין השנים, המאגד ומאחד את הכל מסביב לאחדות המתבלטת במיוחד בשמיטה²⁵. מכנה משותף זה של הזמן מתייחס אף למשותף ולמאחד באומה. "כפי האחדות שבנפשות בניי כך נתאחד הזמן על ידיהם"²⁶. אחדות אמיתית היא "כשהחלק שלמטה דבוק בחלק שלמעלה, כי החצי אינו נקרא אחד"²⁷. ומכאן שהאיחוד של עם ישראל בא"י משמעו אחוד בין הגילויים הארציים של ההתיישבות בארץ לבין התוכן הרוחני של ישיבת א"י. מכאן גם מוסברת סמיכותה של פרשת אונאת דברים לפרשת השמיטה²⁸. האחדות המונחת ביסודו של איסור ההונאה היא זאת המבוטאת ע"י השמיטה. ע"פ קו מחשבה זה יש להבין אף את עיסוקו של המדרש בפרשת בהר בעניני הונאה מבלי שנתפרש עניינה של השמיטה²⁹. שיאה של האחדות – בשנת השבע כפולת שבע, ביובל ש"ה היא אחדות בלי תערובות, כשיוצאין ממ"ט שערים ומתגלה שער החמישים"³⁰.

בשורת היובל "גאולה תתנו לארץ" מעמידתנו על יחודה של הארץ המתחייבת בגאולה.

העיון על מקומה ומעלתה של א"י, בדברי בעל שפ"א על השמיטה, חורג מהמסגרת העיונית גרידא³¹. ארבע שמיטות עברו על בעל שפ"א באותן

21. שפ"א בהר תרס"ד ושם על גילוייה של אחדות זו במצות שבת ובמצוות נוספות המיועדות לשמר אחדות זו.

22. על המקור בזוהר לאחדות ישראל בשמיטה ראה קובץ הראיה עמי כ"א. וע"ע שו"ב עמ' 165, 226, 292, 385.

23. ערכין ל"ב ע"ב, שפ"א בהר תרל"ח.

24. שפ"א בהר תרמ"א.

25. שם וכן בשנים תרנ"א, תר"ס.

26. שפ"א בהר תרנ"א. דוגמתו של אחוד זה, של מעגל הזמן מסביב למרכז של השמיטה, מצינו אף אצל מעגל השבוע מסביב למרכז השבתי.

27. שפ"א בהר תרנ"ג.

28. שפ"א בהר תרל"ח.

29. שפ"א תרס"ד להלן הערה 1.

30. תרנ"א, תרנ"ז.

31. על א"י במשנת שפ"א ראה ברומברג פ"ג. יעקבסון "דעת" ב' 202 ולהלן.

שנים בהן אמר ד"ת: תרמ"ב, תרמ"ט, תרנ"ו, תרס"ג. בחלק מהן געש הפולמוס ההלכתי מסביב לעבודת האדמה בא"י ולהיתר המכירה, ומן הסתם שהדבר העניק אף משמעות קונקרטיה לעיונים על מעלתה הרוחנית של השמיטה (אומנם ראה אוצר מכתבים ומאמרים תשמ"ו מבע"ל שפ"א עמ' קו).

יחודה של א"י, כפי העולה מהקטעים שלפנינו, בא בכמה נסוחים. הארץ כפי המתגלה לעיני בשר וכפי הנתפס בחושים הגשמיים, אינה אלא חלק ממהותה הכוללת של א"י. זהו סוף ענינה של הנוסחה: א"י סתים וגליא³². את עצם העקרון מצא בעל שפ"א בדברי הזוהר³³ הדן על "שמא קדישא ואורייתא וישראל" שהם סתים וגליא, לאמור: לכל בחינה רוחנית המתגלית ונראית בעולמנו יש שורש עליון סתום ונעלם. אלא שכלל זה הורחב ע"י שפ"א שהחיל אותו אף על א"י, ומכאן שהיא "מקום מיוחד להתקשר בשורש עליון"³⁴, ולכן היא משמשת כ"נקודה ממוצעת שמחבר הגשמיות אל השורש הרוחני"³⁵. מעמדה זה של א"י נעוץ בהשקפה הקוסמולוגית החז"לית שנינו: מציון נברא העולם³⁶ "ציון נבראת תחילה וסביביה נדבקו רגבים עד סוף העולם מכל צד"³⁷ ולכן "א"י היא יסוד כל הארץ" ומכאן שהיא הנקודה הראשונה בתהליך היווצרות החומר מתוך השתלשלות הרוח. לכן היא הקרובה ביותר לעולם הרוחני שהרי "בה נמצא התקון להעלות הארץ להתחבר לשמים"³⁸.

האפשרות לתקון הארץ מותנית בישיבתם הטבעית של ישראל עליה, וישיבה זו גופה מותנית בהתחדשות מתנת א"י, מדי שבע שנים, במועד שנת השמיטה³⁹.

ההתיישבות בארץ, עבודת אדמתה וההתפרנסות מתנובתה עומדים במתח דיאלקטי עם יסודות הבטחון וההנהגה העל-טבעית. הנהגה כזו שלטה בתקופת המדבר והיא עתידה להתממש אף לע"ל. בתקופת הביניים שבין העבר לעתיד צריך להעלות את "הטבע והארציות להיות נדבק בשרשו. וישבתם לבטח"⁴⁰ הוא להיות גם הישיבה בטבע דבוק בבטחון בשלימות

32. בהר תרנ"ג, תר"ס. 33. ח"יג ע"ג ע"א.

34. בהר תרנ"ג.

35. בהר תרנ"א.

36. יומא נ"ד ע"ב וע"ע שו"ב 91.

37. רש"י שם, והשוה "סליחתו" לצום גדליה: אז טרם נמתחו נבלי שבכים, בארץ עד לא דובקו רגבים".

38. שפ"א תרנ"ג.

39. שפ"א תרמ"ח ושם בהערה 4.

40. ויקרא כ"ה י"ט, היא הבטחה שנאמרה בתורה בזיקה לענייני השמיטה.

והוא מעלה גדולה⁴¹. התנהגות עלאית זו, המקיימת את שני הקטבים הנראים כסותרים זה את זה, היא המכונה "יד רמה", ובאמת אין כל בני-אדם מוכנים לזה רק בני⁴².

התבססותם והתמדתם של ערכי חיים כאלה מקרבים את תהליך הגאולה⁴³. אכן תהליך גאולה עובר אף על איי עצמה. "היתה מקודם תיי כנען אחיכ נפדית ונכנסת ברשות ישראל⁴⁴ ואחיכ צריך לצאת גם משעבוד בניי להיות רק תחת רשות הקביה בעצמו⁴⁵.

הבטוי הנמרץ לגאולה שתנתן לארץ היא סמיכותה להר סיני, רוצה לומר, להעניק לחומר את המשמעות הרוחנית. כך גם הפך בעל שפ"א את ישיבת איי בשמיטה לבבואת החיים בגן-עדן⁴⁶. אכן הניב החז"לי "שמיטה אצל הר סיני⁴⁷ נדרש כמין חומר, בגוונים שונים, בתורותיו של שפ"א. מהקטעים שלפנינו עולים שבע אוקימתות לקשר שבין שמיטה לסיני. ההתחדשות: "שנותן תמיד כח והארה בלב איש ישראל לקבל התורה ולקיים המצוות". "וכן מצות שמיטה שנותן [בנבראים] כח חדש תמיד⁴⁸. האחדות: "עיי בחינת האחדות מתעורר כח קבלת התורה". "מצות השמיטה הוא לבוא אל האחדות⁴⁹. בטול העוה"ז: "בניי זכו לקבלת התורה עיי המדבר כמ"ש זכרתי לך חסד וכו' בארץ לא זרועה⁵⁰. השביתה

41. בהר תרני"א. בהגדרה זו "מעלה גדולה" רמז שפ"א לקושי העמידה בקטביות הדיאלקטית. נסוחים המבליטים חריפות דיאלקטית באו אצלו בהקשרים רבים והם קובעים עיון לעצמם. ראה לדוגמא, בהר תרל"ז: על נס שנעשה רק למי שרואה בטבע נס. בהר תרל"ח: כנוי "עושי דברו" למי שנמנע מעשייה. בהר תרמ"ח: בטול המלאכה הוא קיום העולם. מתנת הארץ למי שמחזיר המתנה. מקור הברכה במקום שלא נראית הברכה. פ' יתרו תרל"ד: מציאה למי שמתייגע; מתנה למי שעמל.

42. שפ"א תרני"א.

43. על היחס בין מצות השמיטה והגאולה ראה שו"ב עמ' 112.

44. עיי הכבוש וההתיישבות.

45. שפ"א תרל"ה. מטרתה של השמיטה – העמדתה של איי תחת רשותו של הקביה. השמיטה יש בה מן הרעיון העמוק והנסתר של גאולת הארץ משעבודה לעבודה ולמעבידיה. שפ"א תרני"א. החשוה שפ"א ויקרא עמ' 54, על הגאולה בחודש האביב כשאף התבואה נגאלת מהמוץ ומהתבן, שו"ב עמ' 327.

46. בהר תרמ"ו, תרס"ג.

47. ראה שו"ב עמ' 46 ואילך. 345 ואילך.

48. בהר תרל"ה.

49. בהר תרמ"א וכן בתרנ"ג: נזכר בפרשה זו האחדות ולא תונו איש את עמיתו וכו' וכ"ז נתקן בהר סיני שנעשו בניי גוי אחד, וכן בתרני"א, בתרס"ד.

50. בהר תרמ"ז, וכן בתרני"א: בכח מצוה זו נתעלה כל הטבע, וראה להלן תר"ס הערה 44.

והשיבה: בכח התורה [המאפשרת את שיבת הארץ ושבתה] נעשה השביתה בארץ [יש משמעות אף לשביתה האדמה]⁵¹. בניס ועבדים: "בכח התורה זכו לבחינת בניס ולכן סמך שמיטה ויובל להר סיני בחינת בניס"⁵². בלי מיצרים: "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" ממיצרי מצרים להיות נחלה בלי מיצרים"⁵³. גן-עדן: ההתעלות שבמ"ת יש לה זיקה למצב של ג"ע⁵⁴ ושמירת השמיטה היא בחינת ג"ע⁵⁵, שמירת השמיטה היא נסיון זוטא לחזור אל הגן אשר גורשנו משם.

51. בהר תרניז.
52. בהר תרניז וכן בתר"ס: בי אלו העבודות [בניס ועבדים] קבלו בניי בהר סיני והם בחינות שמיטה ויובל לכן סמכם להר סיני.
53. בהר תרס"א וכן בתרניז.
54. השה שבת פי"ח ע"ב.
55. ראה להלן תרס"ג הערה 8.

”שפת־אמת” פ’ בהר תרל”ה

כרש”י¹ מה ענין שמיטה אלל הר־סיני כו’ מה שמיטה כו’² אף כל המצוות כו’³ ומדלתניהו בשמיטה משמע שהיא מצוה שכל המצוות תלוין בה⁴ כמו שנת דשקולה נגד כל המצוות⁵ וע”י מצוה זו מקיימין כל המצוות⁶. וכתיב⁷ כי תבואו כו’ שהקב”ה נתן א”כ לבני”י וסוף הכוונה⁸ כדי שצאמצעיות בני”י יתמשכו כל הדברים להקב”ה⁹. וגם רלון בני”י להיות שולטין על הכל¹⁰ צריך להיות ג”כ על כונה זו כדי לנטל עצמם וכל החלויין בהם להקב”ה. וז”ש¹¹ ושבתה הארץ¹² שאחר שזכו בני”י בארץ כנען¹³ ישבתו בשמיטה לנטל עבודת הארץ בעבור הש”י. וכמו שמצינו באדם דכ”ז דמשועבד לאחר א”י לקבל עמ”ש כדאימת בזה”ק¹⁴ האי עול לא שריא במאן דכפוח באחרא. לכן הוציאנו המקום ב”ה ממזרים¹⁵. ויש להוסיף עוד כי צריך להיות מקודם עול ושעבוד אחר. ואח”כ כשפורק ממנו עול זה

הקטע מסביר את מעמדה המיוחד של השמיטה בין המצוות שנתנו בסיני. ההסברה נתלית בהדגשת התורה ”הארץ” במבוא למצוה, במעלת השחרור שבא לאחר השעבוד (נוסחה שהיא כללית בבריאה) ובסגולת ההתחדשות המתמדת כהכנה להבנה בתורה.

1. ויקרא כ”ה א’.
2. נאמרה מסיני.
3. נאמרו מסיני.
4. בניסוח זה תרץ בעל שפ”א את שאלת בעל ”אור החיים” ”למה לא לימד זה אלא במצוה זו בדיוק ולא במצוה ראשונה או אחרונה” (ויקרא כ”ה א’) והשוה דברי בעל ”פרי צדיק” ו”כלי חמדה”. שו”ב עמ’ 46 הערה 2. שם עמ’ 346-348.
5. ירושלמי נדרים פ”ג הי”ט. שמו”ר כ”ה י”ב. זוהר יתרו סי”ט ע”א.
6. זוהר מלנסח שהשמיטה שקולה כנגד כל המצוות. מהדברים עולה הסבר נוסף לשמוש בשם ”שבת” לשנת השמיטה; המשותף לשבת ולשמיטה שע”י קיומם מקיימים את כל המצוות.
7. ויקרא כ”ה ב’.
8. כנראה שרומז לשאלה כללית, מה משמעות הדגשת התורה את יחוסה של הארץ לכנען. מעשיו של כנען האיש וכנען העם אינם לשבח. השוה ”עולת ראייה” ח”א עמ’ מ’.
9. גם הדברים השליילים כגון התרבות הכנענית.
10. השוה לדוגמא, תהילים ע”ב ח’: וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ. רמב”ם, הלכות מלכים פ”ב הי”ד: לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח, לא כדי שישלטו על כל העולם, ולא כדי שירדו בגוים, ולא כדי שינשאו אותם העמים.
11. ויקרא כ”ה ב’.
12. אפשר שרומז להדגשה שמיטה היא חובת ה”חפצא” של אדמת א”י. השוה: שבת הארץ, קונטרס אחרון ס’ א’, ”עוללות שביעית” רצ”ק, זכרון תש”ה. ”לאור ההלכה” עמ’ צ”ד.
13. השוה, לא נתחייבו ישראל בשמיטה אלא אחר כבוש וחלוקה, ערכין י”ב ע”ב, תורת כהנים ראש פ’ בהר, רמב”ם שמיטה ויובל פ”י ה”ב.
14. ויקרא ק”ח ע”א, והשוה שו”ב עמ’ 363.
15. תירץ אגב דברי הזוהר מדוע לא נצטוו ישראל על קיום התורה עוד בהיותם במצרים.

זוכה לקבל עמ"ש, וכן הוא באדם שמשועבד ת"י היזה"ר בחחילת שנתו כנודע¹⁶. וכמו כן הארץ הימה מקודש ת"י כנען אח"כ נפדיח ונכנסת ברשות ישראל ואח"כ לרץ לנלח גם משעבוד ננ"י להיות רק חחת רשות הקב"ה בעלמ¹⁷. ודבר זה נוהג בכל הדברים והנצראים והנן¹⁸. ועיקר מלכות שבת ושמיטה היא להעיד¹⁹ על שהקב"ה מקיים הנצראים בכל עת מחדש כמאמר²⁰ אומר ועושה פ' לבד [לא רק] שהמציא יש מאין²¹ רק [אלא] שנותן בהם כח חדש תמיד. וכמו-כן נבחינת תורה ומלוות שנתן לננ"י²² ג"כ נוהג דבר זה שנותן תמיד כח והארה כלל איש ישראל לקבל התורה ולקיים המלוות. ולכן כפי צורך התחדשות הזאת שננ"י מנצריין, כמו-כן זוכין לחורה. כי חידוש העולם היה הקדמה לנחינת התורה וכן לדורות ג"כ כנ"י²³.

16. השוה: אדרי"נ פט"ז ב'. תוי"ש בראשית פכ"א אות מ"ט, חגיגה י"ג, אכתי לא קשאי. מו"נ ח"א פל"ד: לא זקנתי, ועד עכשיו אני מוצא רתיחת טבע והמית הנערות.
17. העמדתה של אי"י תחת רשותו של הקב"ה זוהי מטרתה של השמיטה.
18. השוה ויק"ר ל"א. זוהר ח"א ד' א'. ח"ב קפ"ז א'. מהר"ל, גבורות פני"ב – מתחיל בגנות. יתרון האור מתוך החושך דוקא – תורה אור ט' ע"א. לקוטי תורה דברים ל"ה ב'. "קדושת השבת" עמ' 40. לכלל זה הביא בעל שפ"א דוגמאות מהדומם (אי"י חשוכא בידי כנען ונהורא ביד ישראל, ודרגה גבוהה יותר, ברשות שמים) מהאדם (המשועבד ליצרי ומשתחרר מהם בהתגברותו) מהעם (שעבוד מצרים והגאולה) וע"ע שו"ב עמ' 77. העסיקה אותו כנראה השאלה על הקדמת "שש שנים תזרע שדך" במקביל לששת ימים תעבוד. ראה רמב"ן, בעל הטורים ובי"פרי"צדיק" ויקרא עמ' 194. שו"ב בשביעית עמ' 119. ע"י כל המצוות יוצאים מהחושך לאור, מהשעבוד לחרות. אמנם במיוחד ע"י שתי מצוות אלו, ומכיון שמטרת כל המצוות להטות את הכל אל הקב"ה, דבר המושג במסויים ע"י שבת ושמיטה לכן הן שקולות כנגד האחרות.
19. מושג העדות (העיונית ולא המשפטית) הוא מיסודות מחשבתו של בעל שפ"א, ראה שו"ב 51, 229, 231. השויון בין שבת לשמיטה הוא גם מכח העדות בדבר החידוש, שהרי אחר השביתה והסכום של שבת ושמיטה נפתח מחזור חדש, וההתחדשות היא נחלת כל המצוות. על התחדשות בשביעית ראה שו"ב 101.
20. ברכות נ"ז ע"ב, תפילת "ברוך שאמר", ע"ע שפ"א יתרו תרל"ו, שבועות תרל"ג, שו"ב עמ' 104.
21. זהו משמעו של הבטוי הראשון ב"ברוך שאמר" והיה העולם, בלשון עבר.
22. ואלו הרי נצריין ע"י שתי המצוות – שבת ושמיטה – השקולות כנגדן וע"י מקיימין כל המצוות.
23. שלפני כל גילוי רוחני צריכה לבא התחדשות, כשם שהיה הדבר במ"ת. אכן מדבריו עולה שבריאת העולם וחידושו היה "היכי תימצי" למ"ת. ואפשר שמכאן באור חדש "לאסתכל באורייתא וברא עלמא". כאן נסגר המעגל שפתח בו בראשית הדרוש "אשר אני נותן לכם". המתן הוא בלשון הווה המתחדש, והוא הקדמה להתחדשות התורה המיוצגת ע"י מצות שמיטה. בעצם ההפסקה של מחזור עבודת הקרקע מונח יסוד התחדשות. וראה עוד שו"ב עמ' 104.

”שפת-אמת” פ’ בהר תרל”ז

כפסוק¹ וכי תאמרו מה נאכל כו'. בס' נועם אלימלך² נשם אחיו ז"ל כי ע"י השאלה יטרוך המקום לזוהר את הברכה כו' ע"ש. וזיאוור הדברים דמה קושיא היא זו מה נאכל³. מאן דיהיב חיי יהיז מזונא⁴. אך⁵ כי אס יהי' [מאחר שיהי' קיום בני"י [נשמיטה] ע"פ נס⁶ ואין כל הדורות ראויים לניסים לכן יאמרו מה נאכל⁷. והמירוץ שיהי' בדרך ברכה⁸ וברכה היא קצת בטבע⁹. אך באמת¹⁰ זרימין בני"י לידע כי הניסים והטבעים הכל אחד¹¹ ובאמת אין נס גדול ונפלא כמו הטבע שהוא הגדול שננפלאות המושגים לנו. ולזו כשזו האמונה¹² מתברר לבני"י אין עסק¹³ להיות ניזון ע"פ נס. רק וכי תאמרו כו'¹⁴ אז וזימתי כו' כנ"ל. ונס הוא לשון הרמה¹⁵ פי' שהיא הנהגה מתרוממת מהנהגת הטבע

1. ויקרא כ"ה כ'. שאלת היחס בין הנס והטבע בכללותה, העסיקה הרבה את בעל שפי"א. בעית קיום מצות השמיטה מחד, ומאיך המשך החיים התקינים בא"י, הבנויים על החקלאות, קשורה בהבנת מהות הברכה שתבוא בדרך הקרויה בפינו: נס.
2. פי' בהר בד"ה וכי תאמרו וע"ע להלן תרמ"ו. "שם משמואל" בהר עמי שמ"ג שציין לדברים ועמד עליהם. וע"ע שם עמי שנה, "בית ישראל" בראשית עמי 110.
3. ראה רמב"ן, "דעת זקנים" מבעלי התוספות, ספורנו ו"כלי יקר" שדנו בענין מהצד הטכני פרשני.
4. כנראה שפתגם זה מנוסח ע"פ תענית ח' ע"ב: דכי יהיב רחמנא שובע לחיי הוא דיהיב (ראה): אוצר מאמרי אבות; מכלול המאמרים והפתגמים) מי שנתן חיים בשמיטה הוא יתן גם את פרנסתה.
5. מדוע, למרות זאת, עשויים ישראל לעלות שאלה כזו.
6. דהיינו תנובת האדמה בשנה הששית תהא בכמות כפולה ומכופלת.
7. "שהרי אין אנו ראויים להתפרנס בדרך נס".
8. ולא בדרך הקרויה נס.
9. ולברכה כזו ראוי כל דור. הושה "מכתב מאליהו" ח"ב עמי 207: כל ברכה וכי' אלא על עניני העוה"ז. אברבנאל מלי"ב ד' ב': מנהג הנביאים לסמוך הנס על דבר מה, כדי שלא יהי' בריאת יש מאין. אמם הושה: שפי"א יתרו תרל"ט.
10. כאן באה העמקה נוספת: אליבא דאמת אין מקום לשאלה מה יהא על הדורות שלא ראויים לנס, כי גם הדורות המתפרנסים בדרך הקרויה טבעית, הרי היא בסופו של עיון דרך "ניסית".
11. ראה "מכתב מאליהו" ח"א 177 ולהלן. ת. רוס "דעת" קיץ מ"ו: הנס כמימד נוסף בהגות המהר"ל מפרג. על היחס בין המהר"ל לשפי"א ראה: פרושי מהר"ל לאגדות הש"ס, ירושלים, תשי"ח עמי 31-28. ספר היובל ל'. תשבי עמי 607 ואילך.
12. על הזהות בין הטבע לנס.
13. ר"ל טעם, ענין, משמעות.
14. אם לא יכירו שאף הדרך הטבעית היא "ניסית" וישאלו, אז תבוא ברכה בדרך קצת "טבעית" שהרי אינם במדרגה להבין הטבע כנס.
15. ראה שפי"א וירא עמי 66 ובמקורותיו המדרשיים. חנוכה תרל"ו ליל א'.

ומיוחד לזנ"י¹⁶. וכ"כ המהר"ל¹⁷ כי כמו שיש קדר להטבע כן יש קדר להנסיס. וקדר זה מיוחד לזנ"י כנ"ל¹⁸. וצאמת הדורות שנעשו להם הנסיס היה קבוע בהם האמונה והיה שזה להם הטבע והנסיס. לכן נהג הש"י עמהם צניקים כנ"ל¹⁹.

16. שתי צורות הנהגה לעולם, אולם מקור שתיהן ברצון שמים. זהות בין טבע לנס משמעה הכרה במקור המשותף לשתיים. השוה: תענית כ"ה ע"א, פ"צ בראשית עמ' פ"ב.
17. הקדמת מהר"ל ל"גבורות ד"י (הקדמה שניה. עמ' י"א-י"ב) וע"ע בדרוש מהמגיד מקוזניץ בשם המגיד ממזריץ' נדפס בסוף "באר הגולה", ובשפ"א וירא תרמ"ה.
18. שהרי הם מתרוממים מעל הסדר הטבעי. אלא שסדר ניסי זה יבוא רק למי שרואה בסדר הטבעי גם נס.
19. דיאלקטיקה אופיינית לבעל שפ"א: רק מי שלא מרגיש ביחודם של הניסים, מפני שגם הטבע לדידו נס, הוא שזוכה לנס. השוה שפ"א פ' נח תר"ן. להלן שנת תרמ"ח הערה 1. על נס חנוכה, שפ"א חנוכה תרל"ג ליל ב'. תרל"ד ליל א'. תרל"ז ליל א'. תרס"ד. וע"ע "מחניים" חנוכה תשכ"ב.

"שפת-אמת" פ' בהר תרל"ח

ענין סמיכה פ' אונאה לשמיטה¹ הגם דכ' מעט השנים תמעיט כו'². אבל צאמת עיקר אל תונו הוא כדי להיות זנ"י בחדות כמ"ש חו"ל³ שאונאת דברים ג"כ בכלל. והנה מצות השמיטה אינה מצוה פרטית⁴ אבל כפי האחדות שיש בזנ"י יכולין לקיים זאת המצוה. כמ"ש⁵ בזמן שכל יושבי עלי' כו'. וכמו שצבת מתיחדין זו צדא דאחד ע"י השבת⁶. ושמיטה תלו' בזנ"י וצקידוש צ"ד⁷. לכן ע"י

1. ויקרא כ"ה א' – י"ג: שמיטה ויובל. כ"ה י"ד – י"ח: אסור הונאה בממון ובדברים.
2. ויקרא כ"ה ט"ז, ונמצא שהונאת ממון קשורה להחזרת השדה ביובל, ראה רש"י פסוק ט"ו, ומכאן איזכור הענין בסמוך לשמיטה וליובל.
3. ב"מ נ"ח ע"ב.
4. השמיטה אינה מצוה המצטמצמת ברשות היחיד שבידו לקיימה בלי יחס למצבו של הכלל.
5. ערכין ל"ב ע"ב: דרשת הפסוק מתייחסת אמנם ליובל, אבל הרי "מונין שמיטין לקדש יובלות".
6. ערכי האחדות מתייחסים אף לשבת, ראה שו"ב עמ' 111. מכאן מובן נוסף לשם "שבת" המשותף לשבת הימים ולשבת הארץ.
7. ב"ד מקדש את ראשי-החדשים וממילא את השנים.

האחדות באין לשביתת שמיטה⁸. אצל שנת קצוב וקיימא מציא האחדות מעצמו⁹. ולכן חרב המקדש ע"י שנאת חנם וע"י ביטול שמיטין ויוצלות כי הכל ענין אחד כנ"ל¹⁰.

8. ענינה של האחדות ביחס לשמיטה הוא משמעותי יותר מאשר ביחס לשבת. רק לאחר שהאחדות שולטת בישראל (וב"ד מקדשים את ר"ח) אפשר לה לשמיטה לחול.
9. אין צורך בפעילות אנושית לקדוש השבת ונמצא שערכי האחדות אף הם באים בלי פעולה ובלי מאמץ מצד ישראל.
10. הרמב"ן בפרושו לויקרא כ"ו ט"ז יחס את התוכחה שבפי בחוקותי לתקופת בית ראשון, שם ההנמקה היא – בטול השמיטה. במסכת יומא ט' ע"ב נמקו את חורבן בית שני בשנאת חנם. בעל שפ"א איחד, איפוא, את הסיבות לחורבן שני הבתים. וע"ע שו"ב עמ' 110.

"שפת-אמת" פ' בהר תרמ"א

צמדי¹ מוח וחיים ניד לשון כו' לשונם רך אלו לאלו לפיכך משה מזהיר אל חונו כו'. הענין הוא כמאמר חז"ל² ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה שהתורה ניתנה לכלל בני"ש שהיו באחדות כמ"ש³ וימן שם ישראל פירש"י כלל א'. וזה הוא כוחן של בני"ש⁴ כי זכות האבות הם לתקן הג' עמודים שהעולם עומד עליהם ולגבור⁵ הג' עצירות שצריכין למס"נ עליהם ע"ז ג"ע ש"ד. וזה נאמר בפרשיות הקודמין⁶ וידוע כי חטא לשון הרע שקול נגד כולם⁷ והיפוך זה ואהבת לרעך כמוך זה העמוד זכו בני"ש בעצמם. ובזה הכה נקשרו למורה⁸. ופרשה זו⁹ מכוונת לזה כי מלות השמיטה הוא לבוא אל האחדות¹⁰. לפי הפשוט שיד עשירים ועניים שזה בשמיטה¹¹. ולכך זה¹² עיקר המנינים

1. ויק"ר ל"ג א' וראה להלן תרס"ד הערה 1. האחדות היתה הקדמה הכרחית למ"ת. היא אף מונחת ביסודה של מצות השמיטה, מכאן הסמיכות לחר סיני ומכאן המצוות החברתיות הנזכרות אח"כ. בכוחה של האחדות נצחו ישראל את עמלק שבא לפני מ"ת.
2. ב"ר פכ"ד ז' וראה עוד שפ"א קדושים תרנ"ב.
3. שמות י"ט ב'.
4. כח האיחוד הוא סגולה שבאה לישראל לא בירושה ולא בזכות אבות.
5. להתגבר על.
6. בסוף פ' אחרי באו דיני עריות, בראש פ' קדושים נאמר "אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם". וכן "לא תעמוד על דם רעך" (שם י"ט ט"ז) ואח"ז "ואהבת לרעך כמוך" (שם י"ח).
7. ירושלמי פאה פ"א ה"א.
8. שהרי האחדות היתה תנאי במ"ת.
9. של השמיטה.
10. ע"ע שו"ב עמ' 52, 111, 165.
11. ההנחה הפשוטה של האחדות היא זו המתייחסת לאחדות בחברה. השוה רש"י ויקרא כ"ה ו'.
12. העמקה נוספת בבחינת האחדות, מלבד מה שנאמר לעיל.

שנחורה שמיטין ויזלות¹³ הם צחי' האחדות. שהספירה והמנין מאחד המספר¹⁴ וכן ספירת העומר שהיא הקדמה לקבלת התורה¹⁵. צמד' ויקרא¹⁶ גבורי כח עושי דברו נשומרי שביעית הכ' מדבר כו' לשמוע בקול דברו¹⁷. וזה סמיכת שמיטה להר סיני שע"י צחי' האחדות מתעורר כח קבלת התורה לצנ"י והתורה מיוחדת לצנ"י¹⁸ והיא עץ החיים ממש¹⁹. וזהו לשמוע בקול דברו כדכתי'²⁰ הקול קול יעקב. אבל מקודם²¹ צריכין לתקן המעשים וזהו עושי דברו להטות כל המעשים להנהגת הבורא ית'²². ונמקום הזה²³ יש תערובות שצריכין לנדר. וע"ז נאמר מו"מ ציד הלשון²⁴ שבו יש שליטה לידי עשו²⁵. לכן נלחמו צנ"י עם עמלק קודם קבלת התורה²⁶ והעצה לתקן העשי' היא ע"י האחדות²⁷.

13. חובת הספירה היסודית, המקיפה את מסגרת השנים היא זו המתייחסת למנין שנות השמיטה והיובל.
14. פעולת הספירה הסדורית היא משמעותית רק כשיש מכנה משותף של הנמנים.
15. ספה"ע מאחדת את מסגרת ימי ההכנה למ"ת ומאחדת את עדת המונים.
16. ויק"ר א' א'.
17. נתן את המדרש ענין למכנה המשותף בין שמירת עשיית השמיטה המאחדת לבין שמיעת קול עשרת הדברות שבה כתוצאה מהאחדות.
18. ולכן באה מצוה מיוחדת על האחדות בחברה הישראלית.
19. מכאן פתיחת המדרש ב"מות וחיים" הנתונים ביד הלשון המאחדת. בבחינת עץ החיים אין תערובות.
20. בראשית כ"ז כ"ח. לשמוע בקול דברו של יעקב. נתן את מושג שמיעת הקול ביחס לבני יעקב המתאחדים בעשיית דברו, או אז הם זוכים שישמעו לקולם. וע"ע תוי"פ יתרו ד"ה עוד י"ל.
21. כדי לזכות לכך שיענו לקולם.
22. דבר מלשון הנהגה, את כל המעשים – עושי מדברים תחת הנהגתו.
23. בעולם המעשה, מאז חטא עץ הדעת מעורבבים הם מושגי הטוב והרע.
24. הלשון היא דוגמא לערך שתערובת של חיים ומות קיימת בו.
25. רמז לקושי שבטו"י "יד", מה יד יש ללשון. ה"ל מות וחיים בפי לשון. אלא שבחינת היד המעשה קיימת התערובת של מו"ח. ובמקביל לסוף הפסוק "לשמוע בקול דברו" המתייחס לקול יעקב, הרי ראש הפסוק "עושי דברו" מתייחס לבחינת "ידי עשו" ושם שולט החלק הרע: מות ביד לשון. וע"ע בפרוש הגר"א למשלי י"ח כ"א שהזכיר את מושגי טו"ר ו"יד על כס" שבמלחמת עמלק.
26. כדי לזכות ב"לשמוע בקול דברו" שהוא חלק יעקב צריך היה להקדים ולתקן את "עושי דברו" המתייחס למעשה ידי עשו, שהוא זקנו של עמלק. ע"ע שפי"א פ' זכור תרמ"ג.
27. השוה מה שכתב בשנה זו, תרמ"א, בפורים: כשבניי נעשין אגודה אחת אין לעמלק שליטה בהם רק ברפידים. ולכן הלשון עמלק עם אחד מפורז ומפורד. שכל כח שלהם האחדות ועתה הם מפורד. וראה עוד פורים בשנת תרל"ח.

”שפת אמת” פ’ בהר תרמ”ז

ענין שמיטין אלל הר סיני ע”פ המד’ ויקרא¹ זכרו ה’ מלאכיו ולא כל מלאכיו תחמונים שא”י לעמוד בתפקידיו של הקב”ה כו’ גזורי כח בשומרי שביעית הכ’ מדבר עושי דברו זה דבר השמיטה ע”ש. כי הנה בני”ו זכו לקבלת התורה ע”י המדבר כמ”ש² זכרתי לך חסד כו’ לכתב אחרי במדבר בארץ לא זרועה. כי התורה היא מעולם העליון וא”י לזכות לתורה עד שמבטלין כל עוה”ז ונמשכין לבטוח בו ית’ בלבד. וכן מבקשין³ ובעבור אבותינו שנטחו כך ותלמדם חוקי חיים כו’. ובאמת לאו כל מוחא סביל דא⁴ רק מיוחדים שנק’ מלאכיו. וכן בדורות דור המדבר היה להם זה הכח וכל הדורות נמשכין אחריהם⁵. וכן בכל דור יש יחידים, שיש להם זה הכח והקב”ה זכר עשה לנפלאותיו⁶ ונתן לנו מנות שנוכה על ידיהם למדרגה הראשונה. כמ”ש⁷ תחמונים שא”י לעמוד בתפקידיו. ומ”מ יש זמנים שנמלא התעוררות בבני”ו. וכמו כן בשנת השמיטה הוא ממש לכתב אחרי בארץ לא זרועה. והיה מחבלה להם הארת קבלת התורה⁸ כמ”ש⁹ עושי דברו ועי”ז לשמוע בקול דברו. ועושי דברו¹⁰ שמיטה. לשמוע בקול דברו הוא יוצל שופר תרועה. ובאמת פי’ עושי דברו הוא שאין להם עבודה אחרת רק זו כמלאך שאין בו רק שלימותו¹¹. ובשנת השמיטה היו עוסקין רק בחורת ה’ וכן מעין זה בש”ק יעשה כולו תורה כמ”ש במדרשים¹² שיש בו הארה מקבלת התורה.

1. ויק”ר א”א.
2. ירמיה ב’ ב’. פרש את “לכתב אחרי” כהליכה לקראת מ”ת.
3. בברכת “אהבה רבה”. הסמיכות בין הבטחון ש”בטחו בך” לבין תלמוד תורה “ותלמדם חוקי חיים” הסתברה לבעל שפי”א כתנאי לזכיה בתורה. ע”ע “עץ יוסף” ב”אוצר התפילות”: בעבור אבותינו ע”ש זכרתי לך וכו’. ושם ב”עיון תפילה” ש”בטחו בך, הקדימו נעשה לנשמע, שקבלו עליהם לעשות כל אשר תצום בטרם שמעו מה תצום, ולא חששו פן תכביד עליהם עול כבד מנשוא, אבל בטחו בך והאמינוך שבלא ספק תתן להם חוקים טובים וכן היה באמת ותלמדם חוקי חיים. ובסדור יעב”י: ש”בטחו בך, שעמדו בנסיונות רבות ונאמנות ע”כ מצאו חן בעיניך ולמדתם חוקי חיים נצחיים.
4. דרגת הבטול של העוה”ז ודבקות במידת הבטחון אינה יכולה להיות דרגה לרבים.
5. מכוחו של דור המדבר מנסים בני הדורות השונים להגיע לדרגת הבטול והבטחון.
6. תהילים קי”א ה’. למתן התורה לדור המדבר, מבטלי הטבע, ניתן זכר ע”י מעשה המצוות. השמוש במליצת הזכרון ע”פ תהילים מתייחסת ל”זכרתי לך – לכתב אחרי” שהביאה כדבריו למ”ת.
7. ויק”ר א’ א’. המתח והמדרגה שהיו נחלת יוצאי מצרים לא ישנו. אולם ע”י מצוות כדוגמת מצות שמיטה המסייעת לבטול הטבע, אפשר להגיע למדרגה הקדומה.
8. כל הליכה מדברית של בטול הטבע מביאה בעקבותיה גילויים רוחניים. מכאן ענינו של הר סיני וגילויו בשנת השמיטה.
9. תהילים ק”ג כ’. יש כאן כעין דרשת הכתוב, עושי דברו בהשבת העבודה בשמיטה זוכים אח”כ לשמוע גילוי מבחינת מ”ת. השוה “אבן עזרא” תהילים שם: אינם כבני אדם שיקוו שכר בעשותם דברו, רק זה הוא שכרם ותענוגם ותפארתם לשמוע בקול דברו.
10. דייק “דבריו”, דבר אחד בלי עיסוקים נוספים. השביתה בשמיטה מפנה את העיסוק רק לת”ת.
11. ראה ב”ר נ’ ב’.
12. תנדי”א רבה פ”א. וע”ע ש”ב עמ’ 51.

”שפת אמת” פ’ בהר תרמ”ח

נפסוק¹ והיתה שנת הארץ לכם לאכלה. ע”פ מ”ש צוה”ק יתרו² ע”פ וינרך כו’ יום השניעי כיון דלא אשתכח זי’ מנח כו’ אלא כולא זרכאין צציעאה תלי’ כו’³ והנה משורש הברכה שממגלה צצ”ק א”י כולם לקבל. רק צני” מוכנים לקבל השפעה זו⁴. וכמו כן צצמיטה לכם לאכלה דייקא⁵ והרמו שכל השפעה העיקרית הוא ע”י השנימה וכמ”ש צצ”א⁶. כי לכן מיני’ מתצרכין כל שימא יומין לידע כי צטול כל המתלכות הן הן קיומו של עולם.

1. ויקרא כ”ה ו’. בהרכבה ”שבת הארץ” ו”לאכלה” יש מן הסתירה. הרי השביתה מונעת תוצרת וכיצד היא תהיה לאכלה. מכאן דרשת תו”כ (וכן ברש”י) מן השבות אתה אוכל ואי-אתה אוכל מן השמור. לסתירה זו שהעסיקה אותו בכמה אנפין הוא מצא כמה דוגמאות במסויים בענייני שמיטה. ”ולמה נקרא עושי דברו, הלוא הוא בטול העשייה ”ושבתה”, אבל היא הנותנת ע”י שמבטל אדם וכו’ ע”י נקרא עושי דברו” (ויקרא 191). ”להנחיל אוהבי י”ש וכו’ זהו עצמו קיום היש בזה הביטול של היש וכו’ וכל קיום היש ע”י יובל ושמיטה שהוא הביטול” (שם עמ’ 195). ”כפי הבטול שנמצא באדם אל הבורא יתי ממילא יש לו כלי” (שם עמ’ 199). במקביל לכך מופיעה דיאלקטיקה זו גם ביחס לשבת: היא מקור הברכה ואעפ”כ לא יורד מן בשבת. וכיוצא בדבר ביחס לענייני מקום בשבת. ”כי אל יצא איש ממקומו ביום השביעי א”כ יש לכל איש ישראל מקום מיוחד בש”ק שקונה בו שביטה וכו’ איש ישראל אינו משועבד למקום אבל בכוחו למצוא לו מקום שביטה” (שפ”א בראשית 32). בקטע שלפנינו באה הדגשת ”לכם” כאילו סתירה זו היא לגויים ולא לישראל. ישראל הם שיכולים להנות ולאכול מן המניעה, מן השבות.
2. דף פ”ח ע”א.
3. וע”ע שפ”א בראשית תרל”א. בשלח תרנ”ד. יתרו תרמ”ט, תרנ”א.
4. השוה שפ”א שמות עמ’ 101: הברכה בשבת היא למעלה בקודש, והיא שורש הברכות, וברכה זו אין מי שיכול לקבל רק בניי שנעשו כלים לקבל זו הברכה.
5. ראה דברי א”ע, רמב”ן, ”אור החיים” וע”ע שפ”א פ’ בהר סוף תרמ”ו.
6. השוה שפ”א יתרו תרל”ו.

”שפת אמת” פ’ בהר תרמ”ח

כי תצואו אה”א אשר אני נותן לכם ושנתה הארץ שנת לה¹. כי השי”ת נתן לנו ארץ-ישראל להודיע כי לה’ הארץ. כדאיתא צצנחומא². וזה מנחם השמיטה שניתן לצני” הארץ מחדש³. וצכל שמיטה נחחדש

1. ויקרא כ”ה ב’. ההדגשה היא מדוע הוציאה התורה את עובדת הנתינה בלשון הווה ”ולא אמר אשר נתתי” (”אור-החיים”). וע”ע אלשיך לפסוקנו וכן ויקרא כ”ג י”ד. וע”ע שו”ב 101 ואילך.
2. בהר א’: אמר הקב”ה שאף אני מכרתי העולם כולו לאברהם ולא הוניתי אותו, חזר והקנה אותו לי (וראה ב”ענף יוסף”).
3. המדרש עצמו עוסק בהונאה במקח ומביא דוגמא מאברהם לצורה הגונה של ”עסקה”. חדושו של בעל שפ”א שנתן נוסחה זו, של מתן משמים והחזרתו לשמים, ענין למושג השמיטה.

המתנה כענין שכ' צפ' תולדות ויתן לך האלוקים יתן ויחזור ויתן ע"ש"ו. ש אשר אני נותן לשון הוה, וצנ"י הם מוכנים לקבל זו המתנה וז"ש כי גרים ומושבים אחס עמדי⁵ הוא שצתן של צנ"י שידעין שהם גרים ומצדדין⁶ כי לה' הארץ ודנקים תמיד ככה הנתינה. וצוה יתכן לפרש מה דכתיב⁷ וכרות עמו הצריית לתת כו' לתת. תרמי ל"ל [שמי הזכרות של "לתת" מה משמען] רק [אלא] שיהיה להם תמיד צחינת הנתינה. יתן ויחזור ויתן. שצכל שמיטה ושצתה הארץ לה⁸. וכעין שכ' צוה"ח⁹ על כל שצת שניתן חיות חדש להצריאה ע"ש פ' ויכלו. וכשם שנאמר שצת צראשית כן שמיטה¹⁰.

4. תולדות תרלי"א: בניי מחזירין תמיד הכל לשורש. תרלי"ד: המקבל מתנת השיי כראוי מעלה נ"ר ליוצרו ועיי"ז נותן לו יותר. תרלי"ט: שתמיד יש לו דבקות בשורש. (תרמ"ב, תר"ן) אלא שבכל המקומות האלה לא ציין בעל שפ"א, כיצד מתבטאת ההחזרה כלפי שמיא, זו שבגללה בא המתן פעם נוספת — ויחזור ויתן. מה שסתם בפי תולדות פרש לפנינו. מה שבא שם בצורה נוסחאית, מופיע כאן בצורה מפורטת. השמיטה היא דוגמא להחזרת מתנת א"י, אחת לשבע שנים, וממילא לקיום יחס רוחני חי ומתמיד בין הנותן למקבל.
5. ויקרא כ"ה כ"ג וראה להלן תרנ"א, תרנ"ט מה שדייק בהנמקה זו.
6. גילוי, חשיפה, ברור העובדות לאמיתן מתוך הסיבות החמריות הסובבות ומחפות.
7. נחמיה ט' ח' וראה להלן תרנ"ט.
8. דהיינו תחזור לבעליה.
9. בראשית ב' ג'.
10. העביר משוואה בין התחדשותה של השבת מדי שבוע ימים לבין התחדשותה של מתנת הארץ מדי שבע שנים. ראה כוון דומה אצל בעל "שם-משמואל" שו"ב 102.

"שפת אמת" פ' בהר תרנ"א

בענין שמיטין ויוכלות. ושצתה הארץ שצת לה¹ וישצתם לצטע עליה². כי צנ"י נכנסו לא"י אחר שקבלו התורה צהר סיני והלכו כל מ' שנה צמדצר צהנהגה שלמעלה מהצטע. וצכח זה נכנסו להרים כל הצטע אליו ית³. וזה עלמו הצמיכות שמיטין להר סיני לומר שצכח מצוה זו נחעלה כל הצטע והארציות להיות צצוק צשרשו כמו שהי' קודם הצטע⁴ וכמו שיהי' לעתיד. וישצתם לצטע הוא להיות

1. ויקרא כ"ה ב'. עיי' השביתה שהיא התנהגות על טבעית, מתגלה יחסה העל-טבעי של הארץ כלפי שמיא.
2. ויקרא כ"ה י"ט. הבטחה זו באה לאחר פרוט מצוות השמיטה והיובל, ולכאורה מה ענינה, שהרי השמיטה מחנכת להתעלות מעל תנאי ההתיישבות בארץ. הקטע עוסק בסתירה, כביכול, שבין הישיבה הגשמית לבין השביתה העל-טבעית.
3. תקופת המדבר העל-טבעית היא שחנכה את ישראל ואיפשרה להם להתנהג בצורה על-טבעית גם בארץ.
4. השוה לעיל תרמ"ו.

גם הישיבה בטבע דבוק בבטחון בשלימות והוא מעלה גדולה⁵. וכתיב בטחו בו ככל עת⁶. כי יש כ"ח עימים⁷ אשר כל הטבע מתנהג בהם כמ"ש בקהלת⁸ י"ד עמים לטובה וי"ד וכו'⁹. אכן יש הנהגה שלמעלה מאלו וכולל כל ב' אלו. והרמז יש יד גדולה¹⁰ ויד חזקה¹¹. ויד רמה כולל ב' הידות האלו¹². ווג' אלו הידות הם מ"ב¹³, שבשם מ"ב נברא העולם¹⁴ והם שנים¹⁵ שבתוך (שבע) השמיטות. וז' שמיטות ויזבל משלימים לחמישים שהיזבל הוא שער הני' שלמעלה מכל הטבע והוא עלמא דחירות לגמרי כנ"ל¹⁶ וזנ"י מבטלין¹⁷ כל העימים אל הנהגה העליונה¹⁸ ובאמת אין כל ב"א מוכנים לזה רק זנ"י. וז"ש¹⁹ בטחו בו כו' עם²⁰ שפכו לפניו לבבכם. והוא נכח המורה שנמסר להם שע"ז נאמר²¹ כח מעשיו הגד²². וכמו כן א"י כל הנהגה שלה משורשת בשורש העליון²³. ולכן כתיב וישבטם לבטח עלי. ובת"כ פ' בחוקתי דורש בארצכם אחס יושבים לבטח ולא חו"ל ע"ש הרמז כנ"ל²⁴. וכמו שא"י מיוחדת לבחי' הג"ל בעולם²⁵ כמו כן זנ"י מיוחדים בנפש ח"ש²⁶ ביד עמומי. שעמות של זנ"י

5. להתייחס לחוקי הטבע מחד, ולדבוק בבטחון שיש בו יסודות על טבעיים מאידך.
6. תהלים ס"ב ט' ועי' שו"ב 135.
7. א"ע קהלת ג' א'. חובת הלבבות שער הבטחון פי"ג. שפ"א שלח תר"ן, בלק תרנ"ב.
8. ג' א"ח.
9. לקוטי תורה במדבר י"ח ע"ג.
10. גדולה — חסד והיא היד המעניקה י"ד עיתים לטובה.
11. חזקה — דין והיא היד המייסרת ומענישה ב"יד עיתים לרעה.
12. ראה פעיח שער הק"ש פי"ט, לקוטי תורה נשא כ"א ע"ב. "ערוך-השולחן" או"ח סי' ד' סקט"ו. "באה משה" בשלח עמ' שס"ו.
13. סך ג' פעמים י"ד הוא מ"ב.
14. ראה תוסי' חגיגה י"א ע"ב בד"ה אין דורשין, רא"ש יומא פי"ח סי' י"ט.
15. שנות העבודה, היצירה והעשייה.
16. ראה שו"ב 126, 392. הנתון בסוגריים מרובעות הוא הערה של בעל שפ"א כנראה בשולי הגיליון.
17. מכפפים.
18. היא הנהגת יד רמה הכוללת את שתי הבחינות הקטביות: גדולה וחזקה, דין ורחמים.
19. תהלים ס"ב ט'.
20. "שב לדבר אל עם השם" א"ע שם.
21. תהלים קי"א ו'. ועי' רש"י בראש התורה.
22. כ"ח מעשיו — י"ד וי"ד עיתים של עשייה שנתגלתה בבריאת העולם. גלוי זה נגלה רק לישראל במיית, הגיד לעמו, ולכן הם יכולים לכפוף-לבטל את התנהגותם להנהגת התורה.
23. השוה: "אורות", א"י. הרב י. אברמסקי: א"י נחלת עם ישראל.
24. ישיבת בטח משמעה איון בין חוקי הטבע הארציים לבין הבטחון בעל-טבעי. איון זה אפשרי רק בא"י מפני שרק בה ישנה התייחסות לעבודת האדמה מחד, ומאידך רק בה מתגלית ההנהגה שיסודה בשורש עליון.
25. היא בחינת המקום. הנהגה כזו של ישיבה פעילה מחד, ושביטה מאידך בבחינת הזמן, היא השמיטה.
26. תהלים ל"א ט"ז.

מדוכקין בשורש נו ית"ש²⁷. ואיחא נמד'28 כ"מ שנאמר וישב לשון זער ע"ש כנמה מקומות. וגם וישב יעקב דרש²⁹ ביקש לישב בשלוה וקפץ עליו רוגזו של יוסף כו' שטן מקטרג כו' והיינו שעדיין לא הי' ניתן א"י והי' עוד ת"י כנען³⁰. אבל כשנכנסו בני ישראל ונעשה המיקון להיות אפי' הנהגה שלמטה מיושבת³² ומדוכקת נאחדות השורש כי הקב"ה ברא הכל עולם שנה נפס³³. וא"כ יש נקודה ממוצעת שמחבר הגשמיים אל השורש הרוחני³⁴. וזו הנקודה בעולם היא צא"י. ונפס כנני'. וכזמן הי' ע"י שמיטין ויובלות. וכולן חלוין זה בזה. וכפי מיקון הנפשות כך בזמן כמ"ש נמד'35 יודע הי' ימי תמימים כשם שהם תמימים. לכן סמך הכתוב פרשת לא חונו לשמיטין ויובלות. שכפי אחדות שנפשות בני ישראל. כך נתאחד הזמן על דיהם. לכן אין יובל נהג רק כשכל יושבי עלי'. וצמ"א³⁶ כתבנו על המדרש מות וחיים ניד הלשון שזמן הלשון מחבר כל האדם כן בני ישראל מחברין כל הנפשות על ידי כח התורה שקיבלו בהר סיני ע"ש.

27. השוה רש"י תהלים שם: עתים העוברים עלי על פיד הם ובגורותיך.
28. סנהדרין ק"ו, וראה תוי"ש ראש פ' וישב.
29. ב"ר פפ"ד וע"ע תוי"ש בראשית ל"ז אות ט'.
30. ולכן לא יכול היה יעקב לישב לבטח בא"י.
31. עצם קיום מצות השמיטה הוא עדות לתקון א"י.
32. ע"פ הלשון וישבתם לבטח וע"פ ההסבר דלעיל.
33. ראה להלן תרניג הערה 14, תרס"ד הערה 13.
34. הממוצע הוא בין השורש הרוחני הטהור לבין הגילויים הגשמיים.
35. ב"ר נ"ח, השוואה בין הימים – הזמן לבין הנפשות – התמימים, ראה עוד שו"ב עמ' 146.
36. ראה לעיל תרמ"א.

"שפת-אמת" פ' בהר תרנ"א

- כפסוק¹ והארץ ל"ח לנמימות כו' גרים ומושבים אחס עמדי. שנני' לריכין להיות בעוה"ז גרים לידע כי עיקר שלהם למעלה². כדאיחא נחוצה הלצנות³ מענין הגירות בעולם. ופי' עמדי⁴ כמו שקדושתו
1. ויקרא כ"ה כ"ג. מקומו של הפסוק המסכם – שלכאורה ענינו בדיני יובל, ולפנינו הוא בא לאחר הבטחת ברכת השביעית – מצביע על יחסו הפנימי הן לערכי השמיטה והן לערכי היובל: גאולה ושחרור משעבוד לחומר. אף הפסוק הסמוך, פסוק כ"ה, הנדרש אף הוא ע"י בעל שפ"א, מיקומו בעייתי, והוא שנוי במחלוקת המפרשים, ראה להלן הערה 15 ובדברי המלבי"ם ובשפ"א פ' בהר תרני"ט.
 2. המרכיב הבסיסי של עם ישראל הוא המימד הרוחני, בחינת העולם הבא, הבא ועומד בערכו לאחר ערכי העוה"ז. ראה במלבי"ם בעקבות דרשת הספרי על ויקרא כ"ה כ"ג: האדם אינו תושב בזה העולם כי נשמתו היא ממעל. מצד החלק האלוקי שבו הוא גר פה כי שרשה ממקום גבוה.
 3. שער עבודת אלוקים פ"ט. וכבר התברר אצלך גרותך וכו'. וראה עוד שם בראש פ"ב. והשוה "גבורות ד"י למהר"ל ספ"ט: השכל הוא גר בעולם הגשמי, ובי"פחד-יצחק" חנוכה פ"א.
 4. התקשה בשאלה מהו "עמדי. ראה בספרי; בספורנו, וב"באר-משה" פ' בהר עמ' תקס"ב.

ית' למעלה מכל רק שלפעמים יורד למטה אחיה הארה סתום וגליא⁵ כן צריכין להיות בני צעוה"ז
 צעראי כמ"ש⁶ חסידים תורתן קבע ומלאכתן ארעי. ואפי' מי שצריך לעסוק בפרנסה ג' שעות ובתורה
 שעה א' אעפ"כ צריך להיות התורה קבע⁷. וכן הי' מצות השמיטה אע"פ ששעה שנים היו עוסקין
 במלאכתן ושמיטה היו פנויים⁸ מ"מ ע"י שהיו סופרין אחר השמיטין והיוצלות. הי' זה להראות
 שמלאכתן עראי והי' בטל כל המלאכות אל השביתה⁹. וכן הוא צימי המעשה שצריכין להיות בטלן אל
 השבת¹⁰ ואז יכולין להרגיש הקדושה בכל הימים¹¹. ולא להיות נפרד מן השורש¹². וזה הרמז לא
 תמכר לזמיחות שלא יהי' מתנכר¹³ ורחוק לגמרי מן השורש שלמעלה¹⁴. וכמ"ש¹⁵ גאולה תתנו
 לארץ. וכבר כ' בכמה מקומות¹⁶ כמו שיש גאולה בנפש כן צומן ובמקום. וכמו שיש מ"ט שערי
 תומאה שצריך האדם ללאת מהם כמו שגאלנו הקב"ה ממאריס¹⁷ כן צריכין בני ליתן גאולה למקום

5. גם כשיורדת הארה הרי הסתום והגלוי, מקורה העליון וגילויה הארציים, משמשים בערבוביה. ראה זהר ח"ג ע"ג ע"א. מו"נ בפתיחה, משל הברקים. להלן תרני"ג הערה 15.
6. ברכות ל"ה ע"ב: דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן ארעי. העביר משוואה בין דורות ראשונים וחסידים. השוה ברכות ל"ב ע"ב על חסידים הראשונים.
7. היחס בין העיסוק בפרנסה לבין העיסוק בתורה איננו בעיקרו כמותי אלא איכותי. השוה אבות פ"א מ"טו ושם ב' הגר"א ובאדר"נ ספכ"ח.
8. ונמצא שכאילו מצות השמיטה מתבטלת ונעלמת מחמת הרבוי של הפעולות והעשייה בשנות העבודה.
9. כל ערכי היצירה של שש שנות העבודה מתבטלים ומאבדים את ערכם ומשמעותם לעומת הערכים הרוחניים הגלומים בשמיטה, ואלה מוכרים בצורה חיזונית ע"י השביתה.
10. הערכים היחסיים של שבוע העבודה נמדדים וערכים ביחס לערך המוחלט – השבת, בו שובתת העבודה.
11. השוה ביצה ט"ז ע"א: כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, וע"ע שפ"א שלח תרל"ג. ובסודר שפ"א עמי תלי"ב ובשפ"א ביצה ט"ז.
12. השורש הרוחני של האדם יסודו בשביתה החמרית ובפעילות הרוחנית. העיסוק ביצירות גשמיות גרידא מפריד את האדם משורשו־מהותו.
13. רמז לקשר הלשוני שבין מכר לנכר. דבר שנמכר הרי הוא מתנכר לבעליו הקודמים.
14. אסור שהארץ־הארציות תרחיק את המתעסק בה ממהותו הרוחנית.
15. ויקרא כ"ה כ"ד. וראה בדברי הרמב"ן (נגד רש"י) שהפסוק בא כסכום לפרטי הדינים שבאו לפניו. מרמיזת בעל שפ"א עולה שהיחס הנכון – מצד האדם – לעבודת האדמה, סוף משמעו גאולה אף לאדמה הדוממת.
16. ראה שפ"א ויקרא עמי 54: הגאולה אינה באדם דוקא, וכל הנבראים צריכין גאולה. וע"ע שם עמי 81, 108. פ' בהר תר"ן. שו"ב 326. לפנינו הדגשת הגאולה מתוך מ"ט שערים. מ"ט שערים בזמן – שמיטה ויובל; מ"ט שערים במקום – גאולת א"י; מ"ט שערים בנפש – גאולת מצרים.
17. ראה שפ"א פסח 42. זהר חדש ראש פ' יתרו. "אור החיים" שמות י"ג י"ח. "נועם אלימלך" פ' במדבר. "בית הלוי" פ' בא בשם האר"י.

ולזמן. וכתיב¹⁸ תן חלק לשבעה וגם לשמונה. יחכן לרמוז לשבעה שמיטין וגם לשמונה הוא יוכל שהוא למעלה משבע שבועות¹⁹ והוא עלמא דחרות²⁰ וג"ס²¹ גי' מ"ט שציימי השמיטין²² יוצאין ממ"ט שערים ומתגלה שער הנ' שהוא אחדות בלי חערובות²³. וכתיב²⁴ וגם הקימותי כו' לתת כו' היינו גאולת הארץ. מת"י²⁵ כנען לנאת ממ"ט שערים. וגם אני שמעתי כו' נאקת כו' הוא גאולת הנפשות²⁶ ממ"ט שערים.

18. קהלת י"א ב'.
19. רמז על ההקבלה לארבעים ותשעה ימי ספירת העומר שהם שבעה שבועות שלאחריהם יום החמישים, יום מ"ת, ואין לך בן חורין, אלא מי שעוסק בתורה.
20. זוהר שמות קפיג ע"א. שו"ב 392.
21. "לשבעה וג"ס לשמונה".
22. כונתו הן למ"ט שנות השמיטה ביחס ליובל והן למ"ט הימים שבספירת-העומר ביחס למ"ט ביום החמישים. השה פרוש הגר"א למשלי ט"ז ד'.
23. אחדות של עוה"ז ועוה"ב, של עבודת אדמה וגרות בעולם, של ימי המעשה והשבת.
24. שמות ו' ד' ושם ברש"י ובמפרשיו: רא"ס, גו"א, שפתי-חכמים, "לבוש האורה". "אור החיים". ובעל שפ"א רמז לפתרון הבטוי וג"ס-מ"ט.
25. מתחת יד, בפסוק כתוב: כתת להם את ארץ כנען. השה לעיל תרל"ה הערה 7. ואולי רמז לבטוי "ארץ מגוריהם", בחינת גרות, השה: פ"צ שמות 25, "באר משה" פ' בהר עמי תקס"ד. שפ"א פ' וארא תרמ"ח.
26. שפ"א פ' וארא תרמ"ח. רש"י שמות ו' ה', ספורנו, א"ע. "אור החיים". איזכור וג"ס רמז לגאולה לזמן, ומכאן כפילות וג"ס ביחס לארץ וביחס לנפש.

"שפת אמת" פ' בהר תרנ"ג

עוד ענין נהר סיני¹ דכ' ושנתה הארץ שנת לה'. דכ' והארץ היתה תהו³ אח"כ ויהי אור וכן היה בסדר הדורות ב' אלפים תהו⁴ ואח"כ נכח קבלת החורה חיקנו בני"י הארץ⁵ שע"ז נברא האדם

1. הסבר נוסף (על האמור בראשית הקטע) לסמיכות שמיטה להר-סיני. אחדות ישראל הבסיסית יסודה במ"ת בהר-סיני ומכאן היחס לשמיטה, שאף לה כח מיוחד המשרשה שכניה ונשמה יתרה בנחלת הארץ. התאחדות ישראל בא"י מביאה לתקון תהו העולם ע"י מ"ת. מעלתה של א"י מעניקה מימד רוחני לטריטוריה של כדור הארץ.
2. ויקרא כ"ה ב'.
3. בראשית א' ב'.
4. סנהדרין צ"ז ע"א וברש"י: דכשנשלמו אלפיים שנה עסק אברהם בתורה. והשה שפ"א לך-לך תרמ"ח ולהלן תרנ"ז.
5. הקבלה בין דרגת "יהי אור" שבבריאת העולם ששמה קץ לדרגת התהו, לבין דרגת האור של

לעשות ישוב בעולם כמ"ש לא תהו בראה לשנת יצרה⁶ וכ"כ וכנשוה⁷ שהאדם נברא לכנוש הארץ לתקנה לנאת מחוהו וזוהו לנא לידי ישוב.

והנה א"י היא יסוד כל הארץ⁸ וזה נמצא התקון להעלות הארץ להתחבר לשמים⁹ ולא על מינס החלוז האצות לנחול את הארץ וכתיב לך חן א"כ חבל נחלתכם¹⁰. רש"י פי' חבל יש בו ג' פתילים¹¹. וכת' בארץ¹² חבל נחלתכם. וכמו כן כתיב¹³ יעקב חבל נחלתו. כי יש התקשרות לשורש צנחינת עולם שנה נפש¹⁴ וכולם יש בהם פנימיות כמ"ש ז"ל¹⁵ קוצ"ה ואוריחא סתים וגלי' וכמו כן בני"י סתים וגלי' וכמו-כן א"י סתים וגלי'¹⁶. וכ"כ¹⁷ אל הארץ אשר ארץ א"כ יש בו דבר סתר. כי צחמה יסד ארץ¹⁸. וארץ-ישראל מקום מיוחד להתקשר בשורש עליון¹⁹ בני"י מתאחדים בארץ כמ"ש²⁰ אתה אחד ושמן א' ומי כעמן ישראל גוי אחד בארץ. כי פי' אחד הוא כשהחלק שלמטה דבוק בחלק שלמעלה כי החזי אינו נקרא אחד. וכשנני"י נחיישו בארץ קבלו כח הנשמה שלמעלה. וכ"כ²¹ נותן נשמה לעם

קבלת התורה ששמה קץ לדרגת התוהו בהיסטוריה. השוה: אברהם – עמודו של עולם – רמב"ם, ע"ז פי"א ה"א. זוהר בראשית פי"ו ע"א: מי העיר את אור המזרח.

6. ישע' מ"ה י"ח. העביר כעין גזירה שוה: תהו-תהו. "תהו" הקוסמי שלפני בריאת-העולם, "תהו" חברתי שבתולדות העולם. כשם שחובה ליישב ולתקן את העולם מבחינה ממשית כן צריך לעשות זאת מהבחינות החברתיות והרוחניות.

7. בראשית א' כ"ח. המושג "כבוש" שיש לו צליל שלילי, מקבל כאן הוראה חיובית של מלחמה בתוהו וכבוש ציבליזציוני. השוה: רמב"ן וספורנו.

8. יומא נ"ד ע"ב: ושתיה היתה נקראת שממנה הושתת העולם.

9. השוה, מימרתו של האדמו"ר מקוצק: השמים וכו' והארץ נתן לבני"א כדי שיעשו ממנה שמים.

10. דה"א ט"ז י"ח וע"ע "עולת ראייה" ח"א עמ' ר"ג.

11. דברים ל"ב ט'.

12. דה"א ט"ז י"ח. בבחינת ארץ-עולם נאמר חבל. בבחינת נפש – יעקב חבל נחלתו. בבחינת שנה – שבת ומועדים – הנחילנו, כמו שמבאר בסוף הקטע. אפשר שכונתו לרמוז על ג' הבחינות עש"ן שבכולם ע"י החבל מגיעים לשורש.

13. דברים ל"ב ט'.

14. חלוקה שמקורה בספר יצירה פי"ד. ראה אשד"ת ח"ח עמ' צ"ד ואילך, ע"ע "דעת" ב' עמ' 206 – 203, לעיל במבוא הערה 1.

15. זהר ח"ג ע"ג ע"א וראה שפי"א פי' בהר תר"ס, פי' וירא תרסי"ג.

16. זוהי כנראה הוספתו של בעל שפי"א בעקבות זוהר.

17. בראשית י"ב א'. וראה שפי"א דברים דף ק, קה: שע"י שעזב ארצו ומולדתו זכה לראות מה שא"י לראות בדרך הטבע. והשוה "שם-משמאל" ויקרא עמ' שני"ג. שוי"ב עמ' 35.

18. משלי ג' י"ט. החכמה בשיסוד הארץ היא המורכבות של הגלוי והנסתר במבנה העולם. גלוי, של סוד זה בא"י הובטח לאברהם.

19. על מעמדה המיוחד של א"י ע"ע שפי"א שלח תרסי"א, בלק תרני"א, מסעי תרמי"ט. לעיל תרני"א הערה 23.

20. בתפילת מנחה של שבת וע"ע דבה"א י"ז כ"א. להלן תרסי"ד. 21. ישע"י מ"ב ה'.

עליה. ולכן נזכר צפרשה זו ענין האחדות ולא חונו איש את עמיתו²². כי עיקר האחדות בא"י ולא השכינה שורה עליהם. ולכן אחו"ל²³ הדר בא"י יש לו אלוק' ולמדו ממה שאמר דע"ה²⁴ גרשוני כו' מהסתפח נחלת ד' ע"ש²⁵. שבנ"י גוי א' בארץ. וכמו-כן בזמנים שנתות ויו"ט נק' נחלה כמ"ש ושבת קדשו הנחלנו²⁶ יש בו ג"כ נשמה יתרה. וכמו-כן בשמיטין ויובלות²⁷. וכ"ז ניתקן בהר סיני שנעשו בנ"י גוי א' ולכן כתיב²⁸ אנכי ה"א לשון יחיד כי כפי האחדות שיש ביניהם חל אלוקותו ית' על בנ"י.

22. ויקרא כ"ה י"ז. השמיטה מביאה לאחדות כשיד הכל שוה. מכאן הנמקה מקורית למערכת המצוות שבפרשה, השהו קדושין כי ע"א, רש"י ויקרא כ"ו א'.
23. כתובות ק"י ע"ב.
24. ש"א כ"ו י"ט.
25. הגרוש מא"י מונע מדוד את ההתאחדות עם כלל האומה. מצב זה של פרוד בעם גורר אחריו סלוק שכינה ומכאן דומה כמי שאין לו וכו'. ע"ע "נפש הראי"ה" עמ' כ"ו. לשלושה באלול תרצ"ח עמ' מ"ח: הפרוד הוא יסוד הכפירה.
26. ע"ע שפ"א סו"פ בא. ראש פ' בלק. ויקרא עמ' 160. שו"ב עמ' 152.
27. על נשמה יתרה לארץ בשמיטה ראה שו"ב עמ' 89, שזה חידושו של בעל שפ"א. השהו: שפ"א דברים תרמ"ב.
28. שמות כ' ב', וראה תו"ש שם אות נ"ד מדברי המכילתא ונוסחת לקח"טוב.

"שפת אמת" פ' בהר תרנ"ז

- "ושבתה הארץ" כו"ל¹ דכתי' לא תהו כאלה לשנת יצרה. עיקר בחי' השנת לשוכ כ"ד לשורשו כמ"ש² שבו איש תחמיו. וזה ככה המורה דכתיב³ משיבת נפש שמשיב הנפשות אל השורש. ולכן ככה בנ"י לעשות השנת נפש ונאריך⁴. לכן אחו"ל⁵ קודם מתן תורה נק' ב' אלפים תהו⁶. וזה סמיכת שמיטה
1. ויקרא כ"ה ב'. הדגשת שביתת הארץ יסודה בעקרון השיבה אל המקוריות העצמית. הפעילות שמשמעה התבטאות עשויה להחטיא את הזיקה למקור. "שב ואל תעשה עדיף". ראה במאמרו של הרב ש. סטרליץ שחזר ונדפס כנספח למהדורות האחרונות של "אורות התשובה", שם בפרק ג'. ע"ע שו"ב עמ' 145. כך גם פרש את הפסוק בישע"י (מ"ה י"ח) לשבת, לישיבה (ולא לעמידה והליכה שיש בהם פעילות) לשביתה, לשיבה. על אוקימתות אחרות ראה להלן תר"ס.
 2. שמות ט"ז כ"ט. זהו בשלח ס"ג ע"ב. שפ"א בשלח תרל"ב. תרל"ג. שבת-שובה תר"מ.
 3. תהלים י"ט ח' וראה "דעת מקרא". לתורה יש את הסגולה להשיב את הנפש (לא למקומה בגוף כדברי הפשטנים) אלא למקומה השרשי. שביתה, שיבה ותשובה מפעילויות והתבטאויות שאינן מקוריות.
 4. שבת – שביתה וחזרה לדממה המקורית הרמוזה בבטוי "ושבתה הארץ". כיוצא בכך בהוראה "שבוי" בסיוע "משיבת-נפש".
 5. סנהדרין צ"ז ע"א, וברש"י: תחת שלא נתנה עדיין תורה והיה העולם כתוהו. וראה לעיל תרנ"ג.
 6. כל עוד שלא קיימת האפשרות להשיב את הנפש לייעודה, למקורה, לשרשה (דבר הניתן

להר סיני⁷ כי זכת המורה⁸ נעשה השביתה בארץ⁹. וכמו שנזכרו בני ונתן לנו השבת שהוא עדות¹⁰ שיש לבני דבקות בשורש העליון כמ"ש¹¹ בני וזין בני אות היא. כן השמיטה בארץ עדות שארץ- ישראל נבחרה להיות לה¹² דבקות בשורש העליון¹³. והנה יוצל¹⁴ הוא למעלה מבחי' הזמן¹⁵ כי בכל שנה יש פרט בפ"ע¹⁶. ואמו"ז ז"ל אמר שעל שם זה נקרא שנה שיש בה שינוי משנה שלפני כו'¹⁷. כי השפע שצאה לתוך הזמן והטבע משתנית כפי הכנת התחונים. ויוצל הוא באחדות העליון הכולל כל הג' שנים ולכן כתי'¹⁸ וקדשחם וכו' שנת החמישים שנה. דשנת החמישים הל"ל. ומה שנה¹⁹. רק שהיוצל כולל כל החמישים שנה שהוא השורש שמתפשט²⁰ אח"כ לחמישים שנה. ולכן הוא בחי' חירות²¹. ואל זה המירות וכו' בני זכח המורה²² כמ"ש ז"ל²³ אין לך בן מורין אלא העוסק במורה.

- להעשות רק בסיוע התורה) הרי העולם הוא בחינת "תוהו" שהוא מושג נגדי ל"שבת", לשיבה. לא תהו – לשבת.
7. שאלה שנדונה בפנים הרבה. ראה שו"ב עמ' 46 ולהלן. עמ' 345 ולהלן.
 8. המאפשרת את שיבת הנפש ושבתתה.
 9. יש משמעות אף לשביתת האדמה, לשיבתה אל עצמה, לדממת מקוריות עצמיותה.
 10. פעולת השביתה והשבטון שביים השביעי – שבו איש וכו' היא עדות. ראה להלן תרס"א. "ידעת" 3 – 2 עמ' 191 – 193. שו"ב עמ' 51, 229, 325. השבת – עדות על יחוד נפש השובתים ושרשם-מהותם העליונה. השמיטה – עדות על יחוד המקום ושרשו – מהותו העליון.
 11. שמות ל"א י"ז.
 12. מכיון שיש לה.
 13. היסוד המקורי, השרשי, ששם שלטת השביתה, השבתון. המנוחה האיך-סופית.
 14. כדי להשלים את משולש העדות: נפש, מקום, זמן, דן על היובל, שאף בו שובתת עבודת האדמה, כבחינת עדות על דבקות הזמן בשורש העליון. אמנם עצם דבקות זו, מגע זה, מעיד על צד על-זמני שביובל כשם שהעדות על נפש שובת-שביעי ועל מקום שמירת השביעית מוכיחה את יסודם הרוחני-שרשם העליון של ערכים אלו.
 15. ועבדו "לעולם", שמות כ"א ו' ושם בא"ע וברמב"ן, וע"ע תו"ש.
 16. בטוי פרטי השונה ממאורעות של שנים אחרות.
 17. ראה עוד בהקדמת י. אבן-שמואל למו"נ כרך ג' עמ' פ' הערה 220. "פחד יצחק" פסח מהדורת תשד"מ עמ' ש"ב. "פחד-יצחק" יום הכפורים עמ' קפ"ו.
 18. ויקרא כ"ה י'.
 19. ראה תו"כ ובפי הראב"ד והמלבי"ם ו"י"בכתב וקבלה".
 20. מתפרט.
 21. בלי הפרוט, רעיון היובל הוא בלי הגבלות ובלי מיצרי זמן.
 22. על היחס בין היובל – שנת החמישים לבין התורה ביום החמישים, בין שופר של יובל לשופר של מ"ת ראה לעיל תר"מ, תרמ"ג ולהלן תרנ"ח.
 23. אבות פ"ו ב'.

ואחר פרשת שמיטין ויובלות כתי²⁴ וכי ימוך כו' עבדי הם כו²⁵, והרמז²⁶ כי בניי הם בחי' בניס ועבדים כמ"ש בזה"ק²⁷. ובחי' עבדים זכו בצי"ת²⁸. והיא מחנה לעולם כמ"ש לי בני²⁹ כ"מ שכ' לי הוא לעולם³⁰. אבל זכה המורה זכו לבחי' בניס³¹ ולכן סמך שמיטה ויובל להר סיני בחי' בניס. ואחר שכתלנו שמיטין ויובלות ונמכרנו³². אעפ"כ יש לנו בחי' עבדים ככה יליאת מלרים. וז"ש על מה אבדה הארץ כו' על עונם את תורתך בחי' בניס כנ"ל³³.

24. ויקרא כ"ה ל"ט. על סמיכות הפרשיות ראה קידושין כי ע"א, להלן תרסי"ד. מהדברים עולה באור חדש לסמיכות: השמיטה והיובל עדות לבחינת הבנים, בטולם משמעו העלמת בחינת הבן, ונשאת רק בחינת העבדים שזכו בה ביצי"מ.
25. ויקרא כ"ה נ"ה.
26. ענינו של תואר העבדות המודגש לאחר פרשת השמיטה והיובל שענינם בערכי החרות.
27. ח"ג כ"ט. וע"ע לעיל תרמ"א, תרמ"ג, תרמ"ה, תרמ"ט, תר"ן. שו"ב עמ' 134, 250, 359.
28. השוה מגילה י"ד ע"א: עבדי ד' ולא עבדי פרעה, ולהלן תרסי"א.
29. עבדים, ויקרא שם.
30. ויק"ר פ"ב ב'.
31. יזוכין בשבועות לקבל התורה בחי' בניס לחפשא בגיזון דמלכא", לעיל תרמ"א. להלן תר"ס.
32. ע"פ הלשון בקידושין כי ע"א.
33. ירמ"י ט' י"א – י"ב, הקיש בין אבדן הארץ (בגלל בטול השמיטה) ובין בטול התורה ששניהם בחי' בניס. ומיושבת הסתירה בין בטול השמיטה כסיבת החורבן (ויקרא כ"ו ל"ג – מ"ג. דה"ב ל"ו כ"א. אבות פ"ה ט') לבין עזיבת התורה כסיבת החורבן.

"שפת אמת" פ' בהר תרנ"ט

נפסוק¹ כי גרים ותושבים אתם עמלי. פי' גרים נעוה"ז ותושבים נעוה"צ². כי הנה א"י דכ' נ"י כי לי

בסוף הפרשה המצווה על השמיטה והיובל ועל המסקנות הכלכליות-מסחריות-חברתיות המתבקשות מכך, בא בטוי, לכאורה צדדי, אלא שהוא משמש נקודת מוצא לעיון בענינה של השמיטה. הבטוי הכפול: גרים ותושבים, מקביל לעוה"ז ולעוה"ב, לגוף ולרוח, למלאכי ולבהמי, לברית הלשון ולברית המעור, למילה ולתורה, לברית הכפולה על הארץ בעולם העליון ובעולם התחתון, לצדיקים ולבעלי תשובה, לשמיטה הממשית-הארצית וליובל הרוחני-השמימי. בעזרתה של מערכת מורכבת זו מוסברים דברי הזוהר על השכר, המוטט לאוהבים בזה ובבא, בדמות השמיטה והיובל.

1. ויקרא כ"ה כ"ג וראה לעיל תרנ"א.
2. ראה תנ"כ כאן ובפרוש ח"ח: אם תלכו בדרכי תהיו תושבים ואם לאו ח"ו תהיו רק גרים, והשוה רש"י בראשית כ"ג ד' בעקבות ב"ר נ"ח ו'. תו"ש ויקרא כ"ה אות קמ"ד, בראשית מ"ז אות כ'. אמנם הפרוש "תושבים בעוה"ב" הוא מסקנתו-דרשתו של בעל שפ"א.

הארץ³ ואיחא צמד⁴ כ"מ שנאמר לי הוא לעולם ולעולמי עולמים⁵. וכן במשנה אמרו⁶ כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב שנאמר⁷ לעולם יירשו ארץ. הרי כי הארץ היא ג"כ עוה"ב⁸. ולכן כתיב⁹ וכרות עמו הצרית לתת כו' לתת לזרעו. צ"פ לתת בעוה"ז ובעוה"ב¹⁰ והם צ' צריות דאיחא¹¹ כרת לו צרית בין עשר אלבעות רגליו זו המילה ובין אלבעות ידיו צרית הלשון. צרית הלשון הוא בחלק שלמעלה שהוא מהג' דברים שאדם דומה למלאך מדבר בלשון הקודש כמלאכי השרת ע"ש בחגיגה¹². אבל חיבה יתרה חיבצ הקצ"ה אלת הצרהס וכתת לו צרית המעור¹³ בחלק שדומין לבהמה¹⁴ גם בזה נשתתף עמנו הקצ"ה וחחס בנו שמו¹⁵. וכ"כ צמד¹⁶ תחתונים שיש בהם י"ה"ר לריכין לב' אמירות. אמירה היא המקשרות וצרית כמו ד' האמירך¹⁷. והם צ' הצריות. ח"ש במשנה¹⁸ תלמידי א"א ע"ה אולכין בעוה"ז ונחלין לעוה"ב דכתיב להנחיל אוהבי יש¹⁹ וצוהר²⁰ איחא י"ש הוא יובל ושמיטה והם צ' בחינות הנ"ל²¹. וזה גרים וחושבים²². גר בחי' צדיק²³ וסימנך [צנעו] גר דק שצכת המילה²⁴

3. ויקרא כ"ה כ"ג.
4. ויק"ר פ"ב ב'. ראה תוי"ש ויקרא כ"ה אות קל"ט.
5. ומכיון שהשייכות היא נצחית – לעולמי עולמים – על-כרחך שהמדובר במושג רוחני.
6. סנהדרין פ"א.
7. ישע"י סי' כ"א.
8. ע"ע מהרש"א סנהדרין שם, תוי"ט, מהר"ל בראש "דרך החיים" ובפרוש אגדות הש"ס. ובאבן עזרא בראשית ל"ג י"ט: מי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק עולם הבא.
9. נחמיה ט' ח'.
10. ראה "מצודת דוד" נחמיה שם והשוה שפ"א קדושים תרנ"א, בהר תרמ"ח, תרנ"ג תר"ס, שלח תרס"א, בלק תרנ"א. מסעי תרמ"ט.
11. סוף סי' יצירה.
12. ט"ז ע"א.
13. ראה חבקוק ב' ט"ז.
14. חגיגה שם, באדם עצמו נמצאות שתי הבחינות: עוה"ז ועוה"ב המקבילות לבחינה המלאכית ולבחינה הבהמית.
15. ע"ע שפ"א פנחס תרנ"ב.
16. ויק"ר כ"ו ה'. שפ"א אמור תרל"ב, תרמ"ב, תרמ"ה.
17. דברים כ"ו י"ח, ספורנו.
18. אבות פ"ה מ"ג.
19. משלי ח' כ"א, וראה בתרגום הארמי ובהערה ב"דעת מקרא".
20. זוהר חדש ראש פי' בהר, וע"ע שו"ב עמ' 155. שפ"א תרמ"ה.
21. ההרכבה של העוה"ז והעוה"ב, של הבחינה המלאכית והבהמית היא המביאה את נחלת הי"ש – יובל, שמיטה.
22. קביעה שהיא כעין הנמקה ליובל ולשמיטה. ראה תוי"כ, ב"משך-חכמה" ובספורנו.
23. שהרי לא היה כמעט מחוייב במצוות לפני התגיירותו.
24. שעלידה נכנס הגר לברית, והיא בחלק הארצי-גופני.

זוכין לא"י שלמטה וזה כח"י שמיטה. גם נדיק גי' גר ע"ה²⁵ מושבים כח"י יוצל. עולם הכא²⁶. כח"י השונה²⁷. וע"י המורה זוכין לעוה"צ כדאיחא במשנה²⁸ קנה לו ד"ת קנה לו ח"י עוה"צ והוא כח"י הלשון²⁹.

25. עם הכולל, הוספת מספר אחד כנגד המילה עצמה. צדיק – 204. גר – 1 + 203.
26. השוה: ועבדו לעולם, קידושין כ"א ע"ב – עולמו של יובל. שו"ב 126, 392.
27. זו שבאה לאחר הפעילות.
28. אבות פ"ב מ"ח.
29. שהיא בחלק הרוחני-מלאכי, וע"ע שו"ב 389 הערה 5.

"שפת אמת" פ' בהר תר"ס

כי תזוואו א"ה אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ כו'¹ דכ'² לא תהו כרה לשנת ירה וכח"י³ והארץ היטה כו' וכמד⁴ שהארץ מתרעמת עליונים ניזונין מטמיון ומתחונים אס אינס יגעים אין אוכלין. וכנ"י כח המורה עושין ישו א"י כדכ' כראשית כרה כשניל המורה שנק' ראשית⁵ וכשניל ישראל שנק' ראשית ה' כריאה הראשונה⁶ אח"כ כח"י והארץ היטה תהו. ולכן סמך שמיטה ויוצל להר סיני⁷ שכח המורה שקיבלו כהר סיני ושבתה הארץ⁸. יש רמז במסורה⁹ ריש פסוק והארץ היטה תהו.

1. ויקרא כ"ה ב'. שני המרכיבים של הפסוק נראים כסותרים זא"ז. ביאת הארץ משמעה על מנת ליישבה ואילו בפסוק מודגשת השביתה. הקטע פותח בהסברת שתי הבחינות: עבודת האדמה הקשורה בנייעה ועמל, ושביתה החקלאות ופרנסה מהבטחת שמים. ראה לעיל תרנ"ז.
2. ישעי מ"ה י"ח.
3. בראשית א' ב'. לשון העבר "היתה" משמעו שכונת ההווה שהארץ לא תעמוד בשממונה, שלא תהיה תהו, כמשמעות הפסוק בישעי לא תהו בראה.
4. ב"ר ב' ב'. טמיון – אוצר. דברי המדרש מסבירים את הבטוי "תהו ובהו" כתהית הארץ התחתונה על גורלה המחייב את העמל. בהקדמת הפסוק בראשית וכו' על מדרשו, בשביל ישראל העוסקים בתורה, ראה בעל שפ"א הסבר להמשך "והארץ היתה תהו". התהיה היא על היגיעה הרמוזה בפסוק הראשון.
5. ב"ר א' ד'.
6. ויק"ר ל"ו ד', וע"ע תוי"ש בראשית א' אות נ'.
7. ראה לעיל תרנ"ז הערה 7. אמנם למרות המכנה המשותף בין השתיים: שמיטה ויובל, יש ביניהם אבחנות של בחינות שונות כפי שמאובחנים ומתענפים הדברים להלן.
8. כשם שהתורה מחייבת את העמל והיגיעה של התחתונים מאז ימי הבראשית, כך היא מחייבת את השביתה ומבטיחה את התזונה בשביעית מטמיון, כבחינת העליונים. ראה להלן.
9. במסורה הקטנה והגדולה, שתי הפעמים הראשונות שהמילה "והארץ" מופיעה בראש פסוק, בראשית א' ב', ויקרא כ"ה כ"ג. הבחינה האחת היא על תהית הארץ בדבר יגיעת התחתונים והבחינה השניה על כפיפותה של הארץ לאדוניה המצווה על שביתה.

והארץ לא תמכר כו'. וענין גרים ותושבים אחס¹⁰ הוא שבניי זוכין לא"י מלד ענמם. ומלד האבות ירושה היא להם מאבותיהם כדכתיב¹¹ וכרות עמו הצרית למת כו' למת לזרעו¹² שנתן לאבות שורש א"י שלמעלה¹³ ונתן לזרעו א"י שלמטה¹⁴. וז' אלו המתנות נמחדשו תמיד. בשמיטה נמחדש המתנה שלמטה דכתי' אשר אני נתן לכם ושבתה¹⁵ וציונל נמחדש המתנה שלמעלה ושבתם איש אל אחוזתו¹⁶. ועל ז' אלו כתי'¹⁷ תציאמו ותטעמו וכ"כ מכון לשבתך פעלת כו' מקדש א' כונו כו' דרשו חז"ל¹⁸ ביהמ"ק שלמטה מכוון לבהמ"ק שלמעלה. כמו כן א"י שלמטה מכוון לא"י שלמעלה¹⁹. כדאיחא בזוה"ק²⁰ שמה קדישא ואורייתא וישראל סמים וגליא כמו כן א"י סמים וגלי'. והאבות זכו לא"י עליונה וזכותם ניתן לזרעם א"י שלמטה. גרים²¹ כשזוכין לבתי שמיטה שהיא המיקון שלמטה כדאיחא במד' ²² גבורי כח בשומרי שביעית הכתוב מדבר רואה שדה ציר ושותק ועיי"ז²³ יזאין מהנהגה הטבעית וזוכין לשמיטה²⁴ כמ"ש והיתה שבת הארץ לכם לאכלה כעין העליונים שנונין מטמיון של מלך. ועליהם כתי'²⁵ ברכו ה' מלאכיו ולא כל מלאכיו כדאיחא במד' ²⁶ שאע"פ שהם

10. המשכו של הפסוק "והארץ לא תמכר", ובפרוש הח"ח לתו"כ: אם תלכו בדרכי תהיו תושבים ואם לאו ח"ו תהיו רק כגרים. אף הכפילות הזאת מוסברת כדלהלן.

11. נחמיה ט' ח'.

12. התקשה בכפילות "לתת" ראה לעיל תרנ"ט הערה 10.

13. ועי"פ שורש זה, בחינת התושבים, אינם צריכים לעמל, וניזונין מטמיון.

14. ועי"פ בחינה זו, גרים, עליהם להתייגע.

15. דרש כעין סמוכין, כל אימת שתהא המתנה לשון הווה – נתן, תבוא עמו שבייתה. השוה: שו"ב 101.

16. ויקרא כ"ה ג'. ועי"פ רמב"ן שם י', שמקורו בזהר ח"ג ק"ח ע"ב. "פחד יצחק" אגרות ומכתבים עמ' כ"ז. שו"ב עמ' 390.

17. שמות ט"ו י"ז. על הכפילות ראה תו"ש שמות ט"ו אותיות: קצ"ח"קצ"ט, "גבורות ד"י פמ"ז. בחינת "תביאמו" היא כנגד א"י שלמטה, כנגד השמיטה, "אשר אני נתן". בחינת "תטעמו", השרשית, כנטיעה כנגד היובל שיסודו בשיבה לאחזה העליונה, המקורית.

18. תנחומא ויקהל ז'. וראה תו"ש שמות ט"ו אותיות ר"ב"ר"ג על ההרחבה מכסא להיכל, למקדש ולירושלים. "גור אריה" שמות ט"ו י"ז.

19. הרחבתו של בעל שפ"א בעקבות חז"ל. לכל בחינה רוחנית גלויה הנראית בעולמנו יש שורש עליון סתום ונעלם.

20. ח"ג ע"ג ע"א. עי"פ שפ"א וירא תרס"ג. לעיל תרנ"ג הערה 16.

21. מעתה פונה ההסבר לבחינת הגרים שמכוחה זוכים ישראל לא"י מצד עצמם, ומכוחה באה מצות השמיטה.

22. ויק"ר א' א'.

23. בעצם הנכונות לשתוק מול השדה.

24. לברכת השמיטה, למרות "שבת הארץ" תהיה "אכלה". תזונה בלי יגיעה.

25. תהלים ק"ג כ'.

26. ויק"ר א' א'.

בעולם הטבעי וזורעין ואוספין מ"מ כשצא שמיטה ושונתין נתלכשו בבחי' מלאכיו²⁷. וזה העצה של החורה שע"י השמיטה יתמשכו כל הששה שנים ג"כ אחר הקדושה לכן כחיצ ושצחה משמע תמיד ע"י שששת שנים חורע ובשביעית תשבות נמשך הארה משביעית לכל השנים. וזה ענין הספירה²⁸ להמשיך²⁹ כל השנים אחר השמיטה³⁰. וכן נימי המעשה להמשיך בהם הארת השבת קודש³¹ וזה ענין מלאכיו ולא כל מלאכיו³². ומדה בחורה³³ כל שיאל מן הכלל ללמד על הכלל כולו יאל. וכן הוא בכל הדברים שאע"פ שא"י להתקדש בשלמות. עכ"ז ע"י חלק הקדושה יכולין לנטל³⁴ כל המעשים אל הנקודה קדושה³⁵ שנמצא בכל איש ישראל. מושבים³⁶ הוא נחלת אבות והחדקות בא"י שלמעלה. וע"ז כתי'³⁷ אשריך ארץ שמלך בן חורים. יוצל עלמא דחירות³⁸. ומקודם כתיב³⁹ אי לך ארץ שמלך נער. וקשה מה הממונע⁴⁰ אי לך ארץ הוא הפלגה לרעה⁴¹ ואשריך הפלגה לטובה ואריך להיות מדה ציונית. אבל אי לך ארץ הוא כשמטועדן אל הטבע זה שמלך נער הנהגה הטבעיות⁴². אבל ע"י שמיטה יוצאין מהשתעבדות הטבע⁴³ וע"ז כתי' אשר הוצאתיך כו' מניית עבדים⁴⁴ וזוכין להיות עבדי

27. מהדגשת המדרש עולה קיומה של בחינת "מלאכים לשעה" – לשנת השמיטה. שומרי שביעית נוהגים במשך שנות העבודה כבני"א ובשביעית כמלאכים.
28. השוה "החינוך" פי בהר: שהיו מונין שנה־שנה ושבע־שבע של שנים עד שנת היובל כמו שאנו מונין ימי העומר. ע"ע שו"ב עמ' 209, 316.
29. לשיך.
30. כדי לסגור את הפער שבין שנות העבודה האנושיים לבין שנת השמיטה המלאכית באה הספירה המשייכת את הכל לערכי השמיטה והיובל.
31. ע"ע סדור שפ"א עמ' תל"א.
32. הדגשת הצמצום "מלאכיו" ולא "כל מלאכיו" – כפי סגנון הפסוקים בתהלים בגי' כ"א – כ"ב, "כל צבאיו" "כל מעשיו" – יסודה במעמדה המצומצם של השמיטה לעומת שש השנים האחרות. (גם אם קיימת מגמה להרחיב את ערכי השמיטה על כל מחזור השנים).
33. ברייתא דר' ישמעאל בראש תו"כ והשוה "עולת ראייה" ח"א עמ' קפ"ב.
34. להכפף.
35. נקודת הקדושה.
36. בחינת התושבים הנוכרת בפסוק: גרים ותושבים.
37. קהלת י' י"ז. ראה להלן תרס"א הערה 26.
38. זהר תצוה קפ"ג ע"א. שו"ב עמ' 392.
39. קהלת י' ט"ז.
40. מהי דרגת הבינים.
41. הקריאה אי לך, משמעה אוי (א"ע).
42. ראה אלשיך: מילת "נער" הוא לשון משרת, משועבד אל אדוניו. ידוע אשר ישתעבד ליצרו הרע יקרא משועבד כמשרת ועבד לו.
43. ראה לעיל תרמ"ה, שו"ב 290.
44. שמות כ' ב'. פסוק זה שנאמר בסיני רומז להסבר נוסף בענין סמיכות השמיטה – יציאה מהטבע לסיני – יציאה משעבוד לטבע, ראה להלן. וע"ע שו"ב עמ' 350.

ד' כמ"ש עבדי הס' 45 ועבד מלך מלך 46. אבל יובל הוא צחי' צניס וזהו הפלגה גדולה שמלךך בן חורים 47. ואימא בזה"ק 48 שצריכין להיות עובד ה' צנחי' בן וצנחי' עבד. שהגם שצריך איש ישראל להתלהב בזהב ודציקות לאציו 49 שצמיס. מ"מ אפי' בזמן שאין האהבה מחגלה בלב צריכין להיות עובד ה' צנחי' עבד לבטל הרצון ולעשות בע"כ רצון המלך. וב' אלו העבודות קיבלו צנ"י צהר סיני במאמר אנכי ד' אלוקיך. והם צחי' שמיטה ויובל לכן סמכס להר סיני. וזהו צחי' זכור ושמור 50 שמור צחי' עבד כמ"ש הטעם 51 וזכרת כי עבד היית כו' ע"כ לך כו' לעשות את כו' השבת לקיים גזירת המלך. וזכור צחי' בן כמ"ש הטעם 52 כי ששת ימים עשה כו'. הרי מבאר הטעם של השבת והוא בן לחפשא בגניזין דמלכא 53. וב' הדיברות ראשונים ואחרונים 54 ניתנו צהר סיני עבד וכן. ועיקר חביבות עבודת איש ישראל צנחי' עבד כמ"ש עבדי אהה 55. וכן אומרים ישמחו במלכותך שומרי שבת 56. הגם דצחי' שמור למטה מצחי' זכור 57. אעפ"כ צריכין לנו לשמוח צנחי' ז'. כי בן ירושה הוא ואין הבן יכול להשתנות. אבל צחי' עבד הוא צנח מעשה האדם להכניע עצמו תחת מלכות שמים וזהו אנו שמחים 58.

45. ויקרא כ"ה נ"ה, בחינת השמיטה היא בחינת עבד.
46. שבועות מ"ז ע"ב: עבד מלך כמלך.
47. המלך השולט על האדמה, זו ששבה אליו ביובל, הוא בן (חורים).
48. זהר ח"ג קי"א ע"ב. (וע"ע שם כ"ט ע"א). שלי"ה, עשרה מאמרות, מאמר ג'. "תניא" פמ"א.
- "לקוטי תורה" בלק 140. דברים 58, 188. וע"ע שו"ב 134, 250, 359. על בחינת הבנים במיוחד ביחס לקרי"ס ראה שו"ב 334 הערה 40.
49. בחינת בן.
50. המתייחסות לשבת.
51. בדברות שניות, דברים ה' ט"ו, שנאמר בהם שמור הודגש הציווי המסתמך על ההיסטוריה: וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, ע"כ צוך לעשות, סגנון המתאים לאדון המצווה את עבדו.
52. בדברות ראשונות שמות כי י"א שנאמר בהם זכור, באה הנמקה המסתמכת על מסתרי מעשה בראשית, שעה שעוד לא התחילה ההיסטוריה האנושית.
53. לשון הזוהר ח"ג קיא: לחפשא בגינזוי וברזין דביתיה.
54. הן אלו שבספר שמות והן אלה שבספר דברים. השוה, שבועות כי ע"ב: בדבור אחד נאמרו, תו"ש שמות כי אות ט', שם מלואים עמי רל"ח. "תפארת ישראל" פמ"ג—מ"ה.
55. ישעי' מ"ט ג', וההמשך: ישראל אשר בך אתפאר.
56. השמחה בשבת מתנת חלקם של השומרים היא בחינת שמור, וזוהי הרי בחינת העבד ולכן "במלכותך". העבד משועבד למלך.
57. קרבת הבן, התורשית, גדולה מזו של העבד, זו הקנויה. מה מקום איפוא לשמחה במלכותך.
58. מעלת השמחה מתייחדת לשומרי השבת, הן שבת הימים, בחינת העבד המשתעבד מרצונו, והן שבת הארץ, בחינת הגרים הזוכים מצד עצמם. ראה לעיל תרמ"א עמ' 192 על שתי בחינות עבד, זו שלפני מדרגת הבן וזו שבאה אחריה. וע"ע שפ"א סוכות תרל"ה: תורה צוה, מורשה. סוכות תרמ"ח. חוקת תרנ"א, תרנ"ד, תרנ"ו. נשא תרל"ז. סדור שפ"א עמ' י"ב. שו"ב עמ' 402.

”שפת אמת” פ’ בהר תרס”א

ושנחה הארץ שבת לה¹ אחו”ל² כשם שנאמר בשבת בראשית. כמו דשבת עדות זינו וזין בני” ויורד זו נשמה יתרה והוא זכר ליצי”מ שנעשו בני חורין ויכולין לקבל נשמה יתרה³ שהיא בחי’ נחלה בלי מיצרים⁴. כמו כן א”י נק’ נחלה בלי מיצרים⁵. כמ”ש⁶ בנחלת יעקב הארץ אשר אחת שוכב כו’ ופרצת ימה וקדמה. שלפי שזכה בנקודה הפנימיות של א”י שמשם הושחת העולם⁷ לכן היא נחלה בלי מיצרים⁸ ובשמיטה מקבלת הארץ בחינת נשמה יתרה וכחי”צ⁹ אשר הוצאתי אתכם מא”מ לתת לכם את א”כ להיות לכם לאלוקים אחו”ל¹⁰ הדר בא”י יש לו אלוה. פי”י¹¹ כמ”ש אנכי ה”א¹² דרשו חו”ל¹³ עליך ייחדתי שמי ציותר שזכה איש ישראל לקבל בחי’ אלקות. ומסיים אשר הוצאתיך מא”מ להיות בן חורין לקבל בחי’ זו שהיא למעלה מן הנהגה הטבעיות¹⁴ ואמר מבית עבדים א”כ [כתמורה וכתחליף]

על מדרש ההלכה המשווה את שבת הארץ (במקום) לשבת בראשית (בזמן) נאמרו הסברים רבים. (שו”ב עמ’ 54, 59 ולהלן). הסברו הנועז של בעל שפ”א בנוי על השויון בין השתים ביחס לנשמה יתרה, (ראה גם לעיל שנת תרנ”ג. שו”ב פי”ו, עמ’ 87 ולהלן). ועל יסוד העדות המתייחס לשתים.

1. ויקרא כ”ה ב’.
2. ספרא וע”ע רש”י.
3. רמוזה כאן הרכבה של שתי ההנמקות לשבת: זכר למעשה בראשית שהיא יסוד העדות (השוה שפ”א בראשית תרמ”ח) וזכר ליצי”מ שהיא יסוד החרות. רק בני חורין המסוגלים לקבל נשמה יתרה אפשר להם להתעלות למדרגת עדים על מעשה בראשית. וע”ע שפ”א יתרו תרל”ה.
4. השוה: שפ”א יתרו תרנ”ו: אשר הוצאתיך מא”מ להיות נחלה בלי מיצרים.
5. שבת קי”ח ע”א.
6. בראשית כ”ח י”ד.
7. חולין צ”א ע”ב: שקפלה הקב”ה לכל אי”י. יומא נ”ד ע”ב: שממנה הושתת העולם. וראה ”ענף יוסף” ע”י חולין שם: דלא אי”י ממש נתנה תחתיו כי זה רחוק מן טבע המציאות, אלא שהאיר עליו מדרגה השולטת על אי”י. וראה ב”גור אריה” בראשית כ”ח י”ד. ב”בן יהוידע” חולין שם: אבל לעולם גוף הארץ אינו זו ממקומו. ”ספר הברית” על התורה, בראשית שם. שו”ב עמ’ 150, 154.
8. כי ”הנקודה הפנימית” היא רוחנית בלי מגבלות של מקום. השוה: שפ”א בראשית תר”מ י”ז הנקודה אין לה שעור וכו’ בכל דבר נקודה פנימיות אין לה מדה וגבול” וע”ע על ה”נקודה הפנימית” אצל אדמו”רי גור ואלכסנדר, מ. פייקאזי בספר היובל ל. תשבי, תשמ”ו עמ’ 617.
9. ויקרא כ”ה ל”ח.
10. כתובות ק”י ע”ב. תוי”כ ויקרא כ”ה וע”ע רש”י ויקרא כ”ה ל”ח.
11. כנראה הוקשה לו, הרי הפסוק דן על בחינה כללית-לאומית ”הוצאתי אתכם” לתת לכם” ”להיות לכם” ומנין ההנחה בדבר היחיד הדר בא”י. וע”ע ”גור אריה”.
12. שמות כ”ב וראה לעיל תרנ”ג הערה 27.
13. שמו”ר כ”ט ד’ וע”ע שפ”א יתרו תרנ”ו, תרנ”ז.
14. השעבוד במצרים מקביל לשעבוד לחוק הטבע ולכן החרות ממצרים היא חרות ממגבלות הטבע.

ניתן לישראל בית ומקום מיוחד והוא א"י כמ"ש¹⁵ ושמתי מקום לעמי. וחלה הכ"כ¹⁶ הכל¹⁷ צי"מ ובא"י¹⁸ שמייוחד אל הקדושה. וכמו שנבאלו נפשות בני"י ממזרים¹⁹ כן ינא א"י מחמת יד הכנעני ונעשה נחלת ה'י²⁰ נחלה צלי מיזרים. והוא ממש ההיפוך מארץ מזרים²¹. דכתי"כ²² ארץ טובה ורחבה היא בחי' נחלה צלי מיזרים. לכן חולה הכ"כ²³ מצות שמיטין צהר סניי שהכל נעשה במאמר אנכי ה"כ²⁴. ושמיטה עדות על א"י שנעשה נחלת ד'י²⁵ וע"ז נאמר²⁶ אשריך ארץ שמלכך בן מורים.

15. ש"יב ז' י' וע"ע שפ"א יתרו תרנ"א.
16. הן הכתוב בשמות כי ב' והן בויקרא כ"ה ל"ח.
17. כל ערכי היהדות מקופלים בקביעה: אנכי ד' אלוקיך אשר הוצאתיך וכו', אני ד' אלוקיכם אשר הוצאתי וכו' לתת לכם את ארץ כנען וכו'.
18. שניהם, גם היציאה ממצרים וגם מתנת א"י, נזכרים בפסוק בויקרא כ"ה ל"ח ואילו בראש עשרת הדברות נזכרת רק יצי"מ, וא"י ברמיזה [כתחליף] ע"פ פרשנותו.
19. "אשר הוצאתי אתכם מא"מ", ואז כאמור זכו ע"י החרות לנשמה יתרה.
20. השוה ש"א כ"ו י"ט. ש"יב כי י"ט. ש"יב כי"א ג'. כתובות ק"י ע"ב.
21. השוה שפ"א יתרו תרנ"ו. אשר הוצאתיך מא"מ להיות נחלה בלי מיצרים. וע"ע "תורה אור" עמ' 114, 142, "מצרים בחי' מצר וגבול", שו"ב 178.
22. שמות ג' ח' וראה תו"ש שם.
23. ויקרא כ"ה א'.
24. מתנת א"י – נתינת מקום רחב לישראל כתחליף למקומם הצר במצרים נרמזת בדיבר הראשון אנכי אשר הוצאתיך וכו'. הרחקת המיצרים עד בלי גבול היא מעלת השמיטה ומכאן שייכותה לגילוי בסיני. הרחבה זו היא המאפשרת את מתנת הנשמה היתרה ומכאן סמיכותה לאיזכור החרות ממצרים. על סמיכות שמיטה וסיני ע"ע שו"ב עמ' 345-355.
25. כשם שהשבת עדות על הבריאה "ושבת קדשו הנחילנו" כך על נחלת א"י מעידה השמיטה. ההשווה בין שבת בראשית לשבת הארץ עולה אף מיסוד העדות המשותף לשתים. וראה עוד על העדות י. יעקבסון. "דעת" 191 לעיל במבוא הערה 1.
26. קהלת י' י"ז. פשט הפסוק דן על אשרה של ארץ שהמלך מתייחס על בני האצולה ומכיר את סדרי המלוכה. בספורנו ובאלישך נתפרש בן חורים – בן חורין, משוחרר משעבוד לתאוה וליצר ובלי פניות "מתקן את עניני המדינה". ע"ע שפ"א פסח תרס"ב. לעיל תר"ס. שו"ב 326. ולפנינו רמז לאשרה של הארץ שבעליה מסוגלים בשמיטה להשתחרר משעבודם לחומר, ובצורה נועזת: בן חורים – כלפי שמיא, בשמיטה כשא"י הופכת, במיוחד ובמסויים, לנחלת המלך.

”שפת אמת” פ’ בהר תרס”ג

ענין שמיטין אלל הר סיני¹ דכ’ אדם לעמל יולד². אס לעמל חורה או מלאכה³. וקודם החטא שם הקב”ה האדם בג”ע לעבדה ולשמרה ברמ”ח מ”ע ושס”ה מל”ח⁴. ואחר החטא כ’ ושלחו כו’ מג”ע לעבוד כו’ האדמה⁵. א”כ⁶ צומנים שיש שניחת מלאכה לבני”ו כמו נשבת וכן בשמיטין ושנחה הארץ. ונטל לעבוד האדמה⁷. הוא אות לבני”ו שהם במדרגה הראשונה לעסוק רק ברמ”ח ושס”ה⁸. כי האדם כלול משמים וארץ. נשמה משמים וגוף בארץ. ואס גוברת הנשמה על הגוף הוא נבחי’ המלאכים. וע”ז דרשו חז”ל⁹ גבורי כח עושי דברו בשומרי שניעית הכ’ מדבר רואה חקלי’ צייר כרמו צייר ושומק. פי’ גבורי כח¹⁰ שהנשמה גוברת בו שהוא עיקר הכח¹¹ כמ”ש צוה”ק¹² אשר תמצא ידך לעשות כחוקך, ככוחך זו נשמחא. וכמ”ש במשנה¹³ איזה גבור הכובש את יארו מושל ברוחו¹⁴ היינו שלא לפנות אחר מחשבות היצ”ר כהכלי העולם. זהו פי’ ושומק שאינו מהרהר בעבודת האדמה כלל¹⁵. וזה הרמז לא מלאחי לגוף טוב משתיקה¹⁶ וע”ז כתיב¹⁷ כח מעשיו הגיד לעמו שמסר הקב”ה

1. השביטה מעבודת הקרקע היא בחינת ג”ע לבנים העובדים את עבודתם הרוחנית. היחס בין תקופת ג”ע למעמד מ”ת מסביר את הסמיכות בין שמיטה להר סיני. ראה לעיל תרנ”ז הערה 7.
2. איוב ה’ ז’.
3. סנהדרין צ”ט ע”ב.
4. זוהר ח”א כ”ז ע”א וע”ע תוי”ש בראשית ב’ אות רכ”ז.
5. בראשית ג’ כ”ג. תפקיד האדם נתנסח (ע”פ הבנת הגמרא) בדברי איוב ”לעמל יולד”. על מהות עמל זה העלו גנמי’ שתי אפשרויות: לתורה או למלאכה. ברירה כזו עומדת לפני כל אדם. אמנם בעל שפ”א פרש את הברירה במובן היסטורי. בראשית הבריאה, בעידן ג”ע היה עמלו של האדם במובן הרוחני, ולאחר הגרוש נעש שעמלו במובן הגשמי.
6. שעיקר הגרוש היה על מנת לעבוד את האדמה, ראה רד”ק, תוי”ש בראשית ג’ אות רי”ב.
7. עבודת האדמה בטלה, שובתת בשמיטה.
8. על בחינת ג”ע בשמיטה ראה לעיל תרמ”ו, תרנ”ג. שו”ב 137, 271, 288. על ת”ת בשמיטה ראה אברבנאל פ’ וילך, שו”ב עמ’ 81 ואילך.
9. ויק”ר א’ א’ וע”ע שפ”א על תהלים עמ’ 190: קי’ וכי אין כבישת היצה”ר רק בשמיטה.
10. התקשה בצרוף ”גבורי כח” שהרי כל בעל כח הוא גבור ומה משמעו של הניב ”גבור כח”.
11. הבטוי הנמרץ ביותר של הגבורה הוא בהתגברות הרוח-הנשמה על נטיות הגוף.
12. בראשית קצ”ו ע”ב וע”ע שו”ב 133.
13. אבות פ”ד מ”א.
14. משלי ט”ז ל”ב. נטית הרוח לעסוק בעניני העוה”ז נכלמת על ידו. וע”ע פי’ הגר”א למשלי שם.
15. התקשה בבטוי ”ושותק” שאמנם ע”פ פשוטו בא בהוראת ”נמנע” ש”ב ואל תעשה”. אבל הוא העמיק לראות בו לא רק שתיקת פה שאיננו דן בעניני החקלאות אלא אף שתיקת מחשבה. העיסוק בעניני האדמה לא נכלל בתחום מחשבתו של השובת בשביעית. הוא מתעלה מעל לעניני החומר.
16. אבות פ”א מ”ז. לבחינת הגוף טובה ההמנעות, השתיקה. ע”ע שפ”א על מסכת אבות. שו”ב 138.
17. תהלים קי”א ו’, על בחינת הכח הרוחני ראה שו”ב 134.

לנניי נשמחא דעלמא¹⁸ והפנימיות של העולם. והיא החורה שהיא הנשמה של מעשה בראשית¹⁹ כמ"ש בראשית ברא הביט בתורה וברא²⁰. א"כ²¹ התורה הכח והנשמה של הנביאה. ובקבלת התורה היו בניי בחי' נשמה בלבד כמלאכים²². וז"ש אשר הולאחיך מא"מ מזית עבדים²³ כמ"ש צמ"א²⁴ כי עוה"ז נק' בית עבדים. וכשנשלח האדם לעבוד האדמה הוא בחי' עבד לעשות מלאכת העולם²⁵. שהעבד עושה דברים לחקן זורכי מדינות המלך. אבל בחי' בניס הוא לעשות זורך המלך בעצמו. כמו בן העובד ומשמש את אביו כמ"ש בר"מ פ' זו²⁶. וזה כח הנשמה. וכן בחי' שבת יומא דנשמחין וניתן לנניי שיש להם בחי' הנשמה²⁷. והכל ענין א'. ובחי' עבד הוא המזות מעשיות למטה בעוה"ז. ובניס הוא התיקון הנעשה למעלה בשורש המזוה²⁸.

18. הוה אוה"ק סדר "נשמת העולם" ושם במקורות.
19. כח = נשמה, מעשיו = מעשה בראשית. הרוחניות היא המשמעות של העולם.
20. ב"ר א' א'.
21. שע"י התבוננות פנימית-נשמית בתורה ברא את העולם הגשמי.
22. את התורה הרוחנית יכלו לקבל רק רוחניים, ראה מכילתא יתרו כי ט"ז. שבת פ"ח ע"ב.
23. שמות כי ב'.
24. ראה שפ"א יתרו תר"מ, תר"א, תרנ"ז, תר"ס, תרס"ב.
25. הגרוש מגיע נתפס כירידה מדרגת בן לדרגת עבד, הממלא תפקידים משניים, הרחוקים מהמטרה המרכזית הרוחנית.
26. קי"א ע"ב. וע"ע שו"ב 134, 250, 316.
27. המכנה המשותף לשבת ולשביעית שלשניהם יחס לבחינת הנשמה ולבחינת בניס, ראה עוד שו"ב 89, 138.
28. הרחיב את מושגי הבן והעבד לא רק לימי החול והשבת, לא רק לשנות העבודה ולשנה השביעית, לא רק לעידן ג"ע ולגרוש שאחריו, אלא אף לכל בחינת מעשה המצוות, המשמעות המעשית והמשמעות הרוחנית.

"שפת אמת" פ' בהר תרס"ד

במ"א מו"ח ציד לשון כו' להיות לשונכם רך אלו לאלו. דהנה עיקר יתרון המדבר מז"ח מה שיש לו

1. ויק"ר ל"ג א'. במדרשים, ברבה ובתנחומא הישן, לא באו דברים על עניני השמיטה בראש פי' בהר. קטעים ממדרש הגדול וממדרש אגדה הובאו בתו"ש. אמנם בתנחומא שייכו את ענין הונאת מקח וממכר ושאר הפרשיות המשתלשות לעון בטול שביעית, הוה קדושין כי ע"א. שו"ב עמ' 53. דרשת המדרש על הונאת דברים הוסברה ע"י בעל שפ"א ע"פ עקרון האחדות שהוא מיסודותיה של השמיטה. כך שגם אם בכל הקטע לא נזכרת השביעית (כשם שהיא לא נזכרת בכל קטעי ויקרא רבה) הרי שענינה הפנימי — האחדות — מתפרש בכמה פנים.

נוחת זה לזה ע"י הדבור כמ"ש בחובת הלצנות². והוא מכת הנפש. וזריצין לשמור זה הכח שלא
 ישתנה ע"י כוחות הגוף³. כי מצד הנפש כל הנפשות יש להם שורש אחד⁴. ולכן צהר סיני שנעשו זני"י
 אחדות אז⁵ כמ"ש⁶ כאיש אחד בלב אחד וקיבלו התורה כמ"ש⁷ מורשה קהילת יעקב. וכתי"ב⁸ אמרתי
 אלהים אחס. שה"י גובר כח הנפשות על הגוף. וכמו מה"ש שאין צהר קנאה ושנאה ומחרות⁹ שכל
 אלה מכוחות הגוף שהגופות מחולקים. ולכן צ"ק דהנשמה גוברת¹⁰ מחאחדין זני"י כאחד¹¹. וכמו
 כן צא"י צאו אל האחדות כמ"ש גוי אחד בארץ¹². שהזמן והמקום וכן הגופות¹³ מצטלן האחדות.
 ולכן נתן הש"י לזני"י מצות צעולם שנה נפש שיוכלו להשאר צבחינת האחדות¹⁴. וכתי"ב¹⁵ וחי אחיך
 עמך כי ככת האדם ליתן חיות גם לחצרו. וכתי"ב¹⁶ ויפח באפיו נשמת חיים כמו מים חיים¹⁷ שהנשמה
 דבוקה במקור החיים. והי האדם לנפש חיי¹⁸ הוא המרצות והחפשות החיות שהאדם כלי לשאוב זה

2. שער הבחינה פ"ה: לולא הדבור לא היה לאדם צוות בחברו.
3. שהם הנוטים ומתסיסים לפרוד.
4. והוא מקור האחדות של דרגת המדבר.
5. בתוך המון האנושי יש לעם ישראל מעמד מיוחד, מבחינת האחדות, כתוצאה ממעמד הר סיני.
מכאן הסבר נוסף לסמיכות שבין שמיטה להר-סיני, בשניהם מתבטאת אחדות ישראל.
6. רש"י שמות י"ט ב' ע"פ המכילתא.
7. דברים ל"ג ד', הדגשת הקהילה הנקהלת ומתאחדת בקבלת תורה שצוה משה.
8. תהלים פ"ב, ובילק"ש: למד אדם תורה וכו' הרי הוא ככריות של מעלה שנאמר. אני אמרתי וכו'
ובני עליון כולכם.
9. ראה שבת פ"ט ע"א: קנאה יש ביניכם. במ"ת נתעלו ישראל מעל הגורמים הגופניים המעוררים
את תחושת הפרוד.
10. ע"י התעצמותה של הנשמה היתרה.
11. על בחינת האחדות בשבת ראה לעיל תרל"ח, שו"ב עמ' 111.
12. דה"א י"ז כ"א.
13. הזמן, המקום, הגוף, הם הבחינות השונות של הוויית העולם הגשמית והן מקבילות לבחינות
עש"ן, ראה לעיל תרנ"ג הערה 14.
14. מהר סיני, מקום שנתגלתה אחדות ישראל, נמשכות המצוות המשמרות את האחדות, בכל
שלוש בחינות המציאות, בשנה = זמן – שבת, בעולם = מקום – שמיטה, בנפש – אסור
הונאה, במיוחד בדבור שהוא המחבר והמצוות את המדברים.
15. ויקרא כ"ה ל"ה, לתת לו מחיותך המדברת. וע"ע שו"ב עמ' 52.
16. בראשית ב' ז'.
17. ויקרא י"ד ה' ושם באונקלוס: מי מבוע, מים הנובעים מעצמם, בהיותם קשורים למקור וכן
הנשימה – הנשמה מעידה על חבור למקור.
18. בראשית שס, ובמדרש הנעלם בז"ח נ"ט ע"א: כיון דאמר נשמת חיים, אמאי ויהיה האדם לנפש
חיה וכו'. ראה תו"ש בראשית ב' אות קנ"ט. בעקבות הדברים פרש בעל שפ"א את הכח הנובע
מנשמת החיים הבסיסית, כנפש הנותנת חיות גם לזולת.

החיות. רק שהגוף לא יתערב בזה¹⁹ וזה הרמז לגוף טוב שתיקה²⁰ שיהי' עיקר הדבור ככה הנשמה כמ"ש לעיל.

19. אם הגוף, המפריד את הקשר שבעולם הרוח, לא יפריע יוכל האדם לשאוב נשמת חיים גם לחברו.

20. אבות א"ז'. וראה לעיל תרס"ג. בזה התגבר על הסתירה בין חובת השתיקה לבין חובת הדבור (להיות לשונכם רך וכו').